

Economisch - Statistische Berichten

46e JAARGANG - 19 APRIL 1961 - No. 2282

Executele
en
bewindvoering

R. MEES & ZONEN

Rotterdam

BANKIERS EN ASSURANTIE - MAKELAARS

Beheer en administratie van vermogens

Het Centraal Planbureau te Den Haag zoekt enkele jonge academisch-gevoerde:

ECONOMISTEN

met kennis van moderne economisch-statistische onderzoeksmethoden. Salariering f. 637 — f. 1.113 p.m. (excl. huur-comp.). Eigenh. geschr. soll. onder no. 5832/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening v. d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, Den Haag.

Zoekt u een efficiënt medewerker??

Aktieve jongeman, 27 jaar, meerdere jaren commerciële en organisatorische ervaring, grote werklust en sterk doorzettingsvermogen, wil zijn beste krachten aan uw bedrijf wijden.

Na Mulo A. spec. Bedrijfs- en Sociaal-Econom. opl. Dipl. o.a. Bedrijfsass. en Commercieel Bedrijfs.

Schrijf hem onder no. E.-S.B. 25-1, postbus 42 Schiedam, beknopt en duidelijk welke taak of werkzaamheden u voor hem hebt en nodig hem uit voor een bespreking en proefperiode. Uw brief wordt direkt tel. beantwoord.

Leeft met Uw tijd mee!

Leest de „E.-S.B.”

M.A.B. n.v.
K. C. SLIJK

Schiedamsevest 44 d - Rotterdam-1
Tel. 010 - 11 91 11 (2 lijnen)

Makelaars in onroerende goederen.
Vertrouwensopdrachten.

Administraties voor Verenigingen
van Eigenaren (Appartementenwet)

Bemiddeling bij aan- en verkoop
van appartementen (horizontale
verkoop). Specialisten sedert 1951.

★ **TAXATIES** bij aan- en verkoop,
voor successieaangiften, enz.

★ **HYPOTHEKEN**

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
"M.A.B. n.v.-Nieuws" - ons maandblad, waarin
regelmatig aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400). Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

Werkende vrouwen en gezinsleven

Het citaat, waarmee wij een vorig maal eindigden, deed vermoeden, dat de deelname van de gehuwde vrouw aan het arbeidsproces over het algemeen geen ruïneuze gevolgen voor het gezinsleven heeft. Laten wij thans nagaan of dit vermoeden door de feiten wordt gesteund. Op de vraag welke invloed het verrichten van betaalde arbeid uitoefent op het huwelijksleven, antwoordde 59 pCt. der vrouwen met het noemen van enkel voordelen; voor 27 pCt. maakte het naar hun zeggen geen verschil uit; 4 pCt. noemde zowel het voor als het tegen en 5 pCt. zag alleen

maar een keerzijde aan deze medaille. Als verreweg het meest genoemde voordeel kwam uit de bus, dat de deelname aan het arbeidsproces een hogere levensstandaard voor het gezin mogelijk had gemaakt. Daarnaast werd echter ook veelvuldig op niet-materiële winst gewezen, zoals grotere huiselijke harmonie, meer wederzijdse belangstelling, voldoening die het werken schenkt en meer geluk. Als er geklaagd werd sloeg dit in hoofdzaak op een minder comfortabel leven en grotere vermoeidheid.

Van niet minder belang is uiteraard wat de mannen ervan denken. Hun opinies zijn in nevenstaande tabel; die geen toelichting zal behoeven, samengebracht. Een vorig maal meldden wij reeds, dat onder de mannen uit de hogere milieus de meeste voorstanders van vrouwenarbeid waren gevonden. Merkwaardig is dan ook, dat een klasse-indeling der vrijgezellen het omgekeerde beeld oplevert: de meeste voorstanders treffen wij dus aan in de laagste, de meeste tegenstanders in de hoogste maatschappelijke klasse. De meest plausible verklaring voor het onder deze laatste groep levende traditionalisme is volgens Viola Klein ¹⁾, dat de meningen der vrijgezellen nog sterk worden beïnvloed door hetgeen hun moeders deden. De ongetrouwde mannen uit de hogere milieus verwachten

¹⁾ „Working wives”.

dus ook van de vrouwen van thans, dat zij „run their homes, lead a fair social life and possibly do some voluntary work, but not to be gainfully employed”.

Ook door de mannen werd het financiële voordeel het meest naar voren gebracht. Een aantal hunner schoof echter, door te wijzen op de hoge kosten van levensonderhoud, de verantwoordelijkheid voor het werken hunner echtgenoten wat af op onpersoonlijke factoren. Dit zou kunnen duiden op een zekere gêne. Woorden als „to-day”, „nowadays”, „present-day circumstances” enz., die in de commentaren dezer lieden veelvuldig voorkwamen, vervulden kennelijk de rol van vergulde pil. Evenals de vrouwen brachten de mannen ook niet-materiële voordelen ter tafel. Dat de verbreding der interessesfeer van de vrouw meer door gehuwde mannen dan door vrijgezellen werd genoemd, is vermoedelijk terug te brengen tot een ervaringsfeit. Niet van humor ontbloot is, dat uitsluitend mannen met de „gelijke rechten voor man en vrouw” kwamen aandragen,

en de vrijgezellen naar verhouding het meest.

Al met al is dus het ervaringsbeeld wel rooskleurig. De meeste werkende gehuwde vrouwen bevalt het werken goed en velen schijnen bij hun besluit een betrekking te aanvaarden door hun mannen moreel te worden gesteund. Uitdrukkingen als „it keeps me young” en „it is better for my health” — gebezigd door vrouwen — en „it keeps my wife from being miserable” en „it keeps her fresh and interested” — opgetekend uit de mond der mannen — duiden erop, dat van de deelname aan het arbeidsproces een positieve invloed op het huwelijk kan uitgaan. Door 14 pCt. der mannen werd dit trouwens met zoveel woorden gezegd. Hooguit kan men er nu nog wat bedroefd over zijn, dat sommige huwelijken zo'n stimulans nodig hebben. Maar daar kan men natuurlijk geen argument tegen het werken zelf aan ontlenen.

Lecuwarden.

Z.

Meningen van mannen over deelname van gehuwde vrouwen aan het arbeidsproces

(in pCt.)

	Mannen wier vrouwen			Vrijgezellen
	„full-time” werken	„part-time” werken	niet werken	
Tegen	14	4	45	28
Voor	52	42	11	31
Voor, indien:				
er geen kleine kinderen zijn	19	14	18	15
er financiële moeilijkh. zijn	5	14	8	7
er niet te lang wordt gewerkt	1	2	1	2
het werk „part-time” is ...	—	6	1	1
andere voorwaarden	—	7	2	2
Neutraal	8	9	12	8
Geen mening	1	1	2	6

INHOUD

	Blz.		Blz.
Werkende vrouwen en gezinsleven, door Drs. J. H. Zoon	391	door Drs. J. Amelung	403
Balance of payments of the United States in longer perspective, door Prof. C. Lowell Harriss	392	Bedrijfseconomische notities:	
Economische aspecten van de nucleaire scheepsvootstuwung, door Drs. A. A. de Boer	398	De compensatie voor houders van converteerbare obligaties bij uitgifte van nieuwe aandelen, door J. G. Nolst Trenité	405
Herhaalarbeid, door Dr. M. Albinski	401	De Belgische economie in 1970, door Drs. J. R. Zuidema	406
De toeneming van het Nederlandse bierverbruik,		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	408

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Van deputte; A. J. Vlerick.

Amerikaanse economen hebben aanvankelijk het betalingsbalanstekort van de Verenigde Staten toegejuicht. Dank zij dit tekort konden immers vele landen hun buitenlandse betrekkingen liberaliseren en de wereldhandel aldus meer doelmatig doen functioneren. Sinds 1958 echter verwekt het tekort een gevoel van onbehagen in Amerikaanse leidende kringen. Het geraamde deficit voor 1960, nl. \$ 3,8 mrd., toont dan ook de noodzakelijkheid van een kentering aan. Schrijver raamt het structurele tekort, zoals dit voortvloeit uit de structuur van de wereldeconomie, op een jaarlijks bedrag van ca. \$ 2 mrd. Zijn uitvoerige analyse van de krachten die op de betalingsbalans inwerken, vat hij samen met de constatering dat de vooruitzichten onzeker zijn. Op een spontaan evenwichtsherstel kan niet worden gerekend. Een automatisch, immanent evenwichtsherstellend mechanisme ontbreekt. Het toestaan van een vrije wisselkoersvorming zou een „clean solution” zijn. De enige werkelijk goede oplossing is een voldoende stijging van de export. Het gevaar van het streven in de Verenigde Staten naar importrestricties lijkt groter dan men in het algemeen veronderstelt.

The revaluation of the Dutch guilder and the German mark is good news for Americans. The prospects of our paying more for goods and services from these countries cannot, of course, be pleasant. What is welcome, however, is the fact that the United States has been given more time, more freedom, to work out its balance-of-payments problem. We shall, I fear, need this time.

Perhaps in another few years we shall be able to look back on the passing of the „dollar surplus” problem with as much relief as we now sense in the solution of the „dollar shortage”. Unfortunately, we cannot be sure. Without question, it was the recognition of the seriousness of the „dollar shortage” which did much to start the various policies that have proved so very successful. The more promptly that people inside and outside the United States understand the present problem of the dollar — which is also the problem (to varying degree) of international trade and investment over the world — the greater the chances of both prompt and constructive solutions.

A little background.

The United States ended the war with great economic strength. It used some of this strength to provide emergency relief to both allies and former enemies. Then it made substantial sums available for reconstruction of the productive capacity of Europe. When the tragedy of Russian unwillingness to let other lands live in secure peace became evident, America assumed the lion's share of the costs of defending civilization. As poor countries sought to speed economic growth, the U.S. government made large amounts available. And throughout the whole period private investors in America made large loans and direct investments abroad.

The United States prospered. Its imports rose. In fact, from 1949 to 1959 commodity imports increased by nearly 150 per cent in dollar terms (per year). And no one in Europe needs to be reminded of another significant development — the increase in Americans touring abroad.

Financing all these activities, and others not enumerated, brought deficits in the balance of payments. American economists welcomed these deficits. The distribution of

Balance of payments of the United States in longer perspective

gold at the end of the war was grossly distorted. In itself, gold is not crucially important. Yet until better methods of settling international accounts are developed, gold has a role to play. That role requires that ownership of gold be spread among nations. Then a large number of economies can make payments needed to meet temporary imbalances without seriously disturbing trade and finance. America's deficits enabled other lands to acquire gold.

Moreover, other countries got dollars in large amounts. Bank deposits and short-term assets in New York also grew. Gold and dollar holdings of countries outside the United States (excluding the Russian and Chinese „empires”) rose from \$ 19,000,000,000 in 1949 to about \$ 46,000,000,000 today. This growth enabled one country after another to free its currency from controls. The whole system of world trade and finance could operate more efficiently. The division of labor over the world could be carried out more creatively. Purely monetary restrictions were less of a handicap to real economic development. Liquidity replaced illiquidity.

By 1958, however, American leaders began to say, in effect, „Things *must* change”. They were right. Yet in the next two years the deficits were even more disturbing. Table 1 shows preliminary figures for 1960. The 1959 deficit covered by gold exports and an increase in short-term obligations to foreigners was \$ 3,800,000,000. Clearly, deficits on anything like this scale cannot continue.

Excess of short-term debts over gold holdings.

Foreign holdings of dollars — bank accounts and short-term obligations of business and government — are now greater than United States holdings of gold. This particular relationship, this apparent imbalance, is not a cause for serious concern. The size of America's total obligations, however, does create a problem. It becomes more serious as the balance of payments deficit continues to add to the total of foreign owned short-term assets. The United States is „banker” for much of the world's trade and investment. This position involves responsibilities which complicate the whole problem.

TABLE 1:
Balance of payments of the United States of America, 1960
Preliminary estimates in millions

Exports and other sources of foreign exchange	Imports and other uses of foreign exchange (supply of dollars or equivalent to other economies)
Merchandise \$ 19,500 (excluding military)	Merchandise \$ 15,000 (excluding military)
Transportation and travel, 2,800	Transportation and travel 3,900
Other services 1,300	Other services 900
Military transactions 400	Military expenditures 3,000
Income from investments.. 2,800	Investment income 900
Private capital (inflow to the United States) 1,700	Private capital (outflow from the United States) 2,800
	Government capital, net (loans to foreign areas minus repayments) 1,000
	Private remittances in excess of receipts 600
	Military grants 1,600
	Foreign aid, governmental and other grants, incl. pensions 1,800
	Unrecorded transactions .. 800
Total \$ 28,500	Total \$ 32,300
Deficit (preliminary and tentative) \$ 3,800	
Met by	
Export of gold \$ 1,700	
Increase in foreign ownership of short-term assets in the United States \$ 2,100	

Sources: Survey of Current Business, Federal Reserve Bulletin, and miscellaneous other sources. Totals are subject to revision.

The minimum holdings of dollars needed to finance world trade are large and growing. Additional holdings of dollars are a convenience worth some sacrifice. Beyond some point, however, the possession of dollars or short-term dollar assets serves no very useful purpose in the financing of trade and investment. Such short-term holdings can shift from one financial center to another. They do. Such shifts in themselves are not a cause for serious concern under reasonably favorable conditions.

Unfortunately, conditions are not always favorable. Truly upsetting results may follow from essentially speculative movements. To meet such problems, governments may take actions which do really hamper trade and investment. The United States becomes increasingly vulnerable.

How large is the structural (persisting) deficit?

In both 1959 and 1960, it is said, factors which are not likely to be recurring made the deficit larger than can be expected from the more stable, permanent forces of the economy. Prediction of such matters is exceedingly difficult. Nevertheless, the deficit which may be said to result from the structure of the world economy as it exists today is probably nearer \$ 2,000,000,000 a year than either \$ 4,000,000,000 or \$ 1,000,000,000. I believe that planning should attempt to eliminate a deficit of no less than \$ 2,000,000,000 a year.

For an economy with a gross national product of over \$ 500,000,000,000, a figure of \$ 2,000,000,000 seems hardly large. It is not even a big fraction of normal growth. Yet the significance of the comparison here is less than that of others. For example, how many years of deficit would equal the country's total gold holdings — about \$ 17,400,000,000? What is the size of the deficit in relation to combined imports and exports, including „invisibles” — around \$ 55,000,000,000? Perhaps all that can be said with confidence in answering is this: small percentage changes in the totals of imports and exports can increase or reduce the deficit by an amount which is very large in relation to America's gold holdings.

Comments on some aspects of the import-export outlook are essential even though many „unknowns” blur the picture.

Merchandise (commodity) exports.

Exports of commodities from the United States are large. The upward trend is undeniable. But will it continue? Can it be increased?

America has always been a big exporter of agricultural products. It still is — about \$ 4,500,000,000 in 1960 of cotton, feed grains, fruit, vegetables, edible oils, meat etc. Apparently America's comparative advantage remains high in important branches of agriculture. Productivity on the farm rises year after year, more rapidly than in most other sectors of the economy. In a free market U.S. agricultural exports would be even higher than today. Unfortunately, markets are not free, neither in the United States nor abroad. Many lands impose special barriers on agricultural imports. Moreover, our own farm policy tends to raise our costs and thereby to make competition in world markets more difficult. Although our government is making vigorous efforts to stimulate agricultural exports, no great rise can be counted upon.

The United States also exports some non-agricultural raw materials. Coal and petroleum are most important. For both, however, the foreign demand has dropped. The future is more likely to see relative decline than growth in U.S. exports of products of mines and forests.

The crucial category, therefore, is that of manufactured products. It consists of a tremendous range of items. There is machinery of the simplest and most complex types. There are chemicals of the most advanced examples of modern science and others developed long ago. Steel in unfinished condition and the world's most rapid jet planes, automobiles and their parts, textiles and paper — the list could be extended for pages. A comparison of the major totals would show that consumer goods account for considerably less than things to be used in further production. What of the future?

Government officials are saying, in effect, „Get out and sell”. Most American manufacturers make no appreciable effort to sell abroad, not even in Canada. If even a modest percentage of those making no such attempt now were to concentrate on foreign markets, exports would expand. But how much? And will businesses make much of an effort? American businesses are, on the whole, anxious to be „good citizens”, to cooperate in broad public purposes. Yet there is no convincing reason for them to try to sell abroad just to help the balance of payments. To do so, in fact, would represent failure to discharge their major responsibilities. However, if such efforts could benefit the business as such, they ought to be made.

Rising incomes abroad and increasingly intense competition within America seem likely to increase the incentives of U.S. manufacturers to try to export. Government is acting to help smaller firms learn of market possibilities and try to take advantage of them. It is also arranging to help in the finance of sales. So there is room for optimism about an expansion of exports.

Yet there is also cause for concern. In the greatest market, Europe, the United States is becoming an outsider. The two great trading groups favor their own producers. Even when tariffs are not much against outsiders, including

the United States, there will be some differential which cannot help us. Moreover, trading blocs in Latin America may before long have somewhat the same effect. The vital, and the unknown, element is the *marginal* effect. It may be minor. It may be highly significant. American officials cannot, I submit, plan on the assumption that the tariff differentials against us in Europe will be without considerable importance. Latin America, a highly important market for the United States, may eventually discriminate significantly in favor of its own producers which compete directly with ours.

American manufacturers, unfortunately for themselves and for the U.S. balance-of-payments, face a more serious problem. Can they retain „enough” comparative advantage? Will costs and prices in America remain sufficiently competitive? To date, obviously, the United States has not „priced itself out” of the world market for manufactures. But has it priced itself out of a significant part of the market? It has. Will it do more of the same? It will. The vital question, however, is this: can the United States keep ahead in major types of production?

Wage rates per hour in the United States are much above those elsewhere (though not greatly above those in Canada). The present average of \$ 2.30 — more than 8 guilders per hour after the recent revaluation — seems impressively high. Social insurance costs and related „fringes” are not easily compared. In money terms (not as percentage of payroll) American manufacturers pay about as much on this score as producers elsewhere. In the past, of course, productivity — output per manhour — has been enough higher in America than abroad in enough industries to make U.S. manufactured products salable on a huge scale. Will this relative position continue? Frankly, I see more room for pessimism than for optimism — speaking as an American.

Many things combine to influence productivity. The average American factory worker has had more capital equipment to work with — \$ 15,000 not being uncommon and larger amounts found very frequently — than the average worker in Europe and Japan and Latin America. The amount of mechanical and electrical energy per worker has been large in America. The average of education and training, though hard to measure, has been relatively high. The quality of management and the intensity of domestic competition have done much to keep productivity high. The size of the domestic market and the rate of technical progress have contributed immensely to America's ability to compete abroad in spite of high wage rates. In some cases raw materials have been cheaper here than in other lands.

Obviously, the world is changing. In Europe, Japan, and some parts of Latin America and Asia, manufacturers can now match the United States, not merely in one or two but in most of the respects that have favored America. There is compelling reason to believe that progress abroad will continue. Since wage rates abroad are much lower than here, total costs will also tend to be lower.

Rising productivity is not the only change. Foreign productive capacity is greater every day. More of foreign demand can be satisfied without products from the United States. Some of the differences which have given this country a strong comparative advantage are disappearing. The export of American capital and the extension of „know how” and management methods in foreign factories speed the whole process. Foreign „production functions”

are becoming more like those in America. A new type of product, or a new method of production, can be matched in many countries without much of a lag. In the past, in contrast, years may have been required.

Forces favorable to the United States are also operating. Others may appear. Conceivably, wage rates in at least some countries may rise more rapidly than in America. Much more certain, however, is the fact that rising incomes over the world create rising demand. Trade flourishes where people prosper. Potential markets will grow as a result of the forces that also intensify the competition from which American producers will suffer.

Moreover, the rate of progress of American technology is rapid. No matter how good anything is, it will not stay in front long in the future unless it is improved. The possibilities of continuing improvement in American products and methods are promising. Competition is intense enough to keep American producers from resting on their past achievements.

Only time will tell the net result of all these forces — and of others not yet recognized.

Services and other intangible exports.

What about other elements of the balance-of-payments which supply foreign exchange to Americans? Tourism in the United States will grow. As incomes in Europe rise, for example, and as the costs of air travel drop, visitors to the United States will become more numerous. The United States has wonderful tourist attractions. We are far behind on languages. Some of our prices are very high. Nevertheless, I believe that Americans (and European airlines and other transport companies) interested in developing tourism will find ways to make more use of the elements which are not unduly expensive.

The demands by foreigners for transportation, banking, insurance, and many other types of services will depend partly upon the cost. The factors affecting American costs of services are rather like those which apply to manufactures. Can U.S. producers keep productivity high enough to justify American wage scales?

One source of foreign exchange will certainly grow — income from investments by U.S. individuals and businesses abroad. Nongovernmental assets abroad are estimated at nearly \$ 50 billion. On the average they produce attractive incomes — about \$ 3 billion a year. Our tax law, however, creates some incentive to reinvest foreign income abroad rather than bring it home.

Finally, there is the possibility that foreign investment in the United States will grow.

American imports of goods and services.

What factors will influence the demands of Americans for non-dollar currencies? There are some near-certainties and more points about which the range of doubt is significant.

Imports of raw materials are certain to rise. As the American economy grows, imports of iron ore, petroleum, copper, many other minerals, forest products, rubber, and other such items will increase. Prices, of course, are unpredictable. (Estimates of even the physical amounts we shall buy change considerably). The tremendous increase in United States population will also require more coffee and other tropical and semi-tropical food-stuffs.

American imports of manufactured and semi-manufactured items will certainly increase. Growing population and rising income will boost the demand for such things. What cannot be determined is the proportion of the total which will be supplied domestically and the proportion from abroad. To what extent will foreign suppliers undersell American producers? (It might be very great. I sometimes wonder why far more of the type for American books is not set in Europe. Or even for magazines. The speed of modern transport must change many aspects of competition). Will foreign product designs appeal to U.S. tastes strongly enough to influence demand significantly? (As incomes rise, design takes on more importance. Not a few European products have sold well in America because of their style).

America offers a big and profitable market. Foreigners have strong inducements to try to sell more in it. What about U.S. tariffs? Generalization is difficult. On the average, however, our tariff rates are now not high. The average on imports which are subject to duty is about 12 per cent. Clearly, United States tariffs are low enough to permit huge and growing sales in America. From 1955 to 1960 United States imports of nonfood consumer goods rose by about 150 per cent (annual rates).

American demands for services from foreigners will certainly increase. Tourism is very far from any potential peak. Unless costs of travel in Europe and other areas rise appreciably, or new obstacles appear, American spending in foreign countries will go up and up. The same conclusion applies to other services. Earnings on foreign capital invested in the United States will also rise.

Military spending and foreign aid.

American military spending abroad is likely to remain high. For reasons of broad strategy, it seems desirable to maintain United States troops in Europe, Japan, and other places outside the dollar area. The costs are borne primarily by America. Dollars are required to purchase food, housing, and other goods and services abroad. This dollar drain might be reduced in various ways. The number of troops kept outside America could be reduced. Foreign governments might assume some of the local costs. The scale of living of American soldiers, airmen, and sailors might be forced down; however, military effectiveness would probably suffer if only because the quality of personnel would tend to drop. Unquestionably, however, more reduction than now planned is possible. One of the haunting difficulties is the impossibility of weighing balance-of-payments advantages against disadvantages from the point of view of mutual defense.

What about foreign aid, chiefly to developing economies in Asia, Africa, and Latin America? The totals of such aid now appearing in the United States budget — \$ 3,600,000,000, including „defense support” in Korea, Formosa, Turkey, and other lands — such totals, are by no means small in relation to the deficit in the balance-of-payments. Yet most of the money — from 80 to 90 per cent according to official estimates — is used to buy goods and services in the United States. To this extent, therefore, aid does not contribute much to the balance-of-payments deficit. (Presumably, the aid dollars do not replace much buying that would otherwise be made). The logic of requiring virtually all aid dollars to be spent in the United States seems convincing. Admittedly, such a requirement

is not fully consistent with one fundamental American policy. The United States seeks to extend rather than to reduce the scope of freedom in foreign economic transactions. Yet the alternatives are less attractive.

The United States has been carrying the lion's share of assistance to less developed nations — somewhat over half. (Measurement is difficult. From 1956 to 1959 United States governmental and private assistance to „less developed” economies, including reparations, export credits, and reinvested earnings, were over 50 per cent of the total. France was second and the United Kingdom third. On a per capita basis, however, the Netherlands apparently exceeded the United States as a percentage of income). The American government is now pressing other lands to increase their assistance efforts. Nevertheless, unless the Communists permit the world to reduce the waste of armament spending substantially, no conceivable amount of aid will be large enough to begin to meet the „need”¹⁾. American leaders appear determined to continue the present level of U.S. aid. Popular opinion, however, may utilize balance-of-payments arguments to try to get a reduction even though the connection is less close than appears on the surface.

As of the moment, therefore, I cannot see reductions in foreign aid as having any significant effect upon the deficit in the balance-of-payments.

Capital exports.

The future of capital exports from the United States is exceedingly difficult to predict. What will be the relative attractiveness of investment within and outside the United States? Will interest rate levels in the United States continue to appeal to borrowers, such as those in Canada who have borrowed so much in the United States recently? Who can say? One fact is clear. American businesses are now making total gross investment in new plant and equipment at a rate of about \$ 50,000,000,000 a year. Their annual investment abroad equals about 3 per cent of this total. Even a small change in the percentage which is sent (or kept) abroad can be large in relation to the deficit or surplus in the balance-of-payments.

A summary of the outlook.

What, then, is the outlook, taking all considerations into account? It is one of uncertainty. Yet it is also one which gives no reason for believing that the deficit will disappear as a result of forces now foreseeable.

One important aspect of this problem makes it significantly different from so many other problems of economic life. There is no automatic mechanism for correction. The normal operations of the economy do not act to reverse the trends which cause trouble. One fact is a key to understanding this absence of self-adjusting mechanism. The dollar is tied to gold. The dollar is not free to rise and fall in relation to other currencies. Changes in demand and supply do not alter price and price relations (except in the case of currencies like the Canadian dollar which are free to fluctuate).

¹⁾ Russia has even more to gain than the United States and other non-Communist lands from drastic reduction in armaments. Perhaps reason of the 1960's will supplant the Marxist notions of the 1860's in Kremlin thinking. What a magnificent boon to humanity!

Furthermore, gold flows do not affect domestic economies as once assumed to be a feature of the gold standard. The United States, when it loses gold, will not as a result encourage deflation at home. Countries receiving gold do not generally permit the receipts to stimulate domestic monetary expansion. Consequently, gold movements will not produce relative changes in price levels in different economies. The world cannot count upon such price level movements to alter the flows of trade toward an equilibrium which can then continue.

Policies for the short run.

Although much concern has focused on short-run problems, they do not as of early 1961 seem fundamentally serious. The United States has enough gold so that very large short-run shifts — whether resulting from changes in interest rates or speculative movements — ought to be supportable without great difficulty. Unfortunately, most of the gold is "immobilized" by antiquated laws which require gold coverage for currency and bank deposits ²⁾. A change in our law is much to be desired. Neither President Eisenhower nor President Kennedy has asked Congress to make such a change. Why? I wish I knew. An easy act of this type would permit the United States to meet any short-run problem foreseeable in the next few years. Perhaps, then, it would be easier to face the big problem — the long-run deficit, the element which really creates the diversionary short-run difficulties.

Policies for the longer run.

Something must be done. The Netherlands and Germany have done more than a little. Yet this is not likely to be enough. The "clean" solution would be for the United States or many other countries to permit currencies to fluctuate freely. If a dozen or so important lands were to follow the example of Canada, the difficulties would change — not disappear but change. At the moment, however, there seems no such prospect.

Moreover, changing the dollar price of gold — devaluation — is out of the question under conditions as they can now be foreseen. President Kennedy has made clear a point which he has power to "control" for the years of his first administration. Informed men may debate whether a change in the gold price of the dollar would be better than alternatives. Such debate is desirable. It is not, however, of great significance in the near future. Dollar devaluation might eventually appear desirable but not soon.

Export growth.

The one really good solution is a rise in exports. America has productive capacity adequate in total for any conceivable addition needed to fill a gap in the balance-of-payments. The United States can "pay its own way". The problem is to arrange the necessary changes. We cannot, I fear, count upon free markets alone. Some governmental action to serve the general public interest is required.

What can government do?

(1) Policies which prevent more domestic inflation will help. In this connection it is important to note that the forces in America making for price level increases since World War II have been largely outside the government

²⁾ Provisions for emergency relaxation do exist.

elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894'

vormt in

feite een

deskundig

samengestelde

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in ca. 200 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissarissen kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD
BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico.

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

budget. There have been budgetary deficits. They have probably kept prices from falling during recessions. Yet the real sources of inflationary pressure have been elsewhere³⁾. Debt management and monetary policy are in the hands of men determined to prevent inflation. The control of wage rates, of industrial prices, and of farm prices, however, is greatly influenced by people anxious to get them higher. President Kennedy's administration seems to be searching for ways to use governmental influence to restrain „administered” price and even wage increases while, of course, working to raise the prices of farm products.

(2) President Kennedy has announced that his administration will expand the efforts of government to assist exporters. The plans are still being developed.

(a) In this connection government can play a uniquely valuable role in collecting and distributing information. The individual business cannot possibly gather and analyze all the facts it needs for selling in foreign markets.

(b) Governmental agencies can also help in one way or another in publicizing American products; more funds for doing so are likely to be voted.

(c) A third policy, begun many years ago but now being expanded, will enlarge government assistance in the financing of exports by the Export-Import Bank. It may be supplemented by new policies of private financing.

(3) Three more types of action to stimulate exports, begun under President Eisenhower, will be continued — subsidies for exports of some farm products, insistence that recipients of foreign aid spend most of the dollars in the United States, and the exertion of pressure on foreign governments with restrictions on imports (especially discriminations against our products) to relax them.

(4) The government has also announced programs for stimulating tourism. Relatively small expenditures, especially if they are coordinated well with the efforts of transportation, hotel, and other private efforts, may over time yield good results.

Other constructive policies.

Export stimulation is not the only type of action being taken.

(1) Government is also planning to act to encourage foreign investment in the United States.

(2) Studies are under way to see whether changes in our tax laws can be devised to reduce the present incentives for Americans to leave profits earned abroad in some „tax haven”. Frankly, I am skeptical about the prospects of more than minor success in offsetting the tax inducements offered by other governments. Nevertheless, Treasury experts may find some ingenious method promising significant benefits. The most obvious remedy — reducing U.S. tax rates — is highly improbable.

(3) Congress seems certain to reduce the allowance for tariff-free imports allowed tourists. The present figure of

³⁾ One of the misfortunes of 1958 and even more of early 1961 is that leaders of government and business are opposed to budget deficits. An important reason for official opposition is a belief that foreign financiers will see in budgetary deficits a threat to the security of the dollar. A loss of confidence might lead to large outflows of gold. Government, therefore, is kept from using what might be a desirable instrument for boosting employment. The use of this instrument when there is substantial idle capacity would not necessarily lead to much upward pressure on the price level. Yet no one can be absolutely certain about magnitudes.

\$ 500 will be cut to \$ 100. In fact, however, the total saving cannot be impressive (perhaps \$ 50 million a year); not many tourists now go much above the \$ 100 figure, and many who do may not be deterred by the prospect of tariffs, especially since many rates are not really high. (Foreign merchants will probably begin to point out to American customers those items on which the tariff rate will be low).

Another group of actions is under way.

(4) The United States is trying to get other nations to pay more of the costs of mutual defense. The justice of America's case seems convincing to me, but great difficulty will be met in reaching any agreement.

(5) Our leaders are also trying to persuade foreign lands to do more to finance economic development in poor countries. It is difficult for me to see much prospect of help for the U.S. balance-of-payments in any action others will take.

(6) Our government in its own huge spending is trying to reduce the use of dollars outside the United States. Plans to bring large numbers of dependents of military personnel back to the United States have been abandoned. We do not know how effective the substitutes will be.

Danger of restrictions.

The great danger, and it does seem larger than is generally recognized, is that imports will be restricted. Increases in tariff rates and the erection of other barriers to trade are certain to receive strong support. The fundamental support will come from the desire to be sheltered from the force of foreign competition. This competition is severe in some cases. (Clothing workers have announced that in some cases they will not work on materials imported from low wage rate countries such as Japan). When balance-of-payments arguments have merit, or at least plausibility, they will strengthen the forces seeking trade restrictions.

Imposition of restrictions on capital exports seems improbable in the foreseeable future. (What is, in a sense, an exception will come into effect soon. U.S. citizens will be prohibited from owning gold abroad just as they are prohibited from owning it in the United States). It is difficult to envision the working in peacetime of effective controls on the export of capital from a country with the traditions and institutional arrangements to be found in the United States.

Conclusion: the continuation of uncertainty.

How nice it would be to end on a note of firm confidence! Yet the facts do not justify such confidence. Uncertainty will continue. Ours is a largely free economy in a world with extensive economic freedom. As long as we continue to act as banker for much of the world, we are not likely to free the dollar from ties to gold. And without this freedom, the self-equilibrating process of the price mechanism will not eliminate a deficit in the balance-of-payments. Nor can we count upon the other measures now in view.

Fortunately, one thing does seem certain. American leadership is enlightened. So is that of many other nations. There is reason to believe that we can count upon today's leaders to try to „float the problem off on a rising volume of trade and capital movement”.

University of Strasbourg.
March 1961.

C. LOWELL HARRISS.
Professor of Economics, Columbia
University, New York (on leave).

Volgens huidige kostenberekeningen zijn de kosten voor nucleaire voortstuwing van schepen reeds van dezelfde orde van grootte als voor klassieke voortstuwing. Het is echter zeer aannemelijk dat voor kernenergieschepen het optimum bij hogere snelheden en bij grotere laadvermogens ligt dan voor conventionele schepen. Dit betekent dat, wanneer de kosten voor kernenergie bij een bepaalde snelheid nog iets hoger liggen dan die voor klassieke, deze kosten door toeneming van de snelheid nog kunnen dalen wanneer zij voor het klassieke schip — door het effect van de toenemende bunkerruimte — al weer stijgen. Nucleaire voortstuwing biedt dus mogelijkheden voor snelheden, waarbij de klassieke schepen niet meer economisch zijn. Kernvoortstuwing zou een nieuwe vorm van transport, nl. vervoer met grote eenheden die met hoge snelheid varen, betekenen. Hierdoor zou de ruimte worden opgevuld die tot nu toe bestaat tussen het scheepstransport en het zoveel snellere maar ook veel kostbaarder luchttransport, hetgeen een ingrijpende verandering van het marktbeeld zou teweeg brengen. Nederland zal reeds thans met de kernenergievoortstuwing rekening moeten houden.

Economische aspecten van de nucleaire scheepsvoortstuwing

Inleiding.

Er wordt de laatste tijd weer veel gewag gemaakt van de mogelijkheid schepen op commerciële wijze door middel van kernenergie te doen voortstuwten. In de Verenigde Staten werd het afgelopen jaar de „Savannah” te water gelaten. In de Sowjet-Unie is de ijsbreker Lenin al enige tijd in de vaart; verschillende landen hebben plannen voor de ontwikkeling en de bouw van atoomschepen.

Dat kernenergie voor militaire maritime toepassingen al jarenlang een feit is, is genoegzaam bekend. Daar worden echter andere eisen gesteld dan in de commerciële sector; wij laten deze toepassing dan ook buiten beschouwing. Wij beperken ons ertoe erop te wijzen dat deze toepassing uiteraard een hoeveelheid kennis en ervaring heeft opgeleverd aan de Amerikaanse bedrijven, die bij ontwerp en bouw van deze schepen betrokken zijn. Een „know how” die overigens vooralsnog voor een belangrijk deel aan deze Amerikaanse bedrijven voorbehouden blijft.

Voor werf en reder is het echter van belang te weten op welke wijze een kernenergieschip in de toekomst op de vervoersmarkt een plaats zal vinden. Bedoeling van dit artikel is deze kwestie nader te analyseren.

Kostenvergelijking.

Het ligt voor de hand dat in eerste instantie gevraagd zal worden naar een vergelijking tussen de kostprijs van op conventionele wijze voortgestuwde schepen enerzijds en kernenergieschepen anderzijds. Kostenvergelijking is echter minder eenvoudig dan men denkt. Er is geen ervaring met de bouw van reactorschepen en men zal dus schattingen als basis van de vergelijking moeten nemen. Dit is een technisch probleem, dat geleidelijk aan tot een oplossing komt. Verschillende elementen van de kostprijs kunnen echter al zeer goed benaderd worden; over de constructie van het schip zijn zoveel voorbereidende studies verricht dat men zich wel ten naaste bij een oordeel kan vormen over die kosten.

Om een betrouwbare kostenvergelijking te kunnen maken moeten de grondslagen van die vergelijking zuiver worden

gesteld. Daarbij stuit men op moeilijkheden die het onmogelijk maken een rechtstreeks antwoord te geven op de vraag welke der twee schepen het voordeligst is.

Allereerst de kostenvergelijking zelf. Men kan voor een bepaald scheepstype, varend op een bepaald traject en met een bepaalde reisfrequentie, de kosten berekenen per ton-mijl en deze met elkaar vergelijken. Dit wordt in de praktijk dan ook wel gedaan. Deze vergelijking geeft een zekere indicatie van de mogelijkheden voor de beide schepen: bij een bepaalde situatie op de vrachtenmarkt kan de winst per ton-mijl berekend worden voor elk der beide typen.

Ir. Muysken heeft onlangs een Amerikaanse studie aangehaald in „Het Financieele Dagblad”¹⁾, waaruit blijkt dat voor een bepaald ontwerp voor een tanker met atoomvoortstuwing berekend is dat de investering nog 30 pCt. hoger ligt dan voor een klassiek schip van dezelfde tonnage. De hieruit voortvloeiende kosten voor reizen van 20.000 mijl worden echter gedeeltelijk goedge maakt door de 25 pCt. lagere kosten voor brandstof (of voor het atoomschip: splijtstof). De totale kosten per ton-mijl zouden voor het kernenergieschip uiteindelijk enige procenten hoger liggen dan voor conventionele schepen. Het betreft hier een studie die is gemaakt in opdracht van de Amerikaanse „Maritime Administration” en de Commissie voor Atoomenergie (A.E.C.)²⁾.

Men zou hieruit de conclusie kunnen trekken dat, althans onder de omstandigheden die als basis zijn genomen voor deze berekening, het atoomschip nog te duur is. In een later stadium van technische ontwikkeling zal deze kleine marge echter worden ingelopen. Voor de reder echter die in de schepen investeert, ligt het probleem geheel anders. Voor hem is het van belang te weten hoe groot de „return on investment” is voor elk der scheepstypes. Wij hebben elders deze kwestie uitvoerig besproken en beperken ons

¹⁾ Ir. M. Muysken: „Koopvaardij met kernvoortstuwing” in „Het Financieele Dagblad” van 31 december 1960.

²⁾ „Design Studies for Selecting a Prototype Reactor for a Nuclear Tanker”, A.E.C.-rapport TID-8528.

hier dus tot een literatuurverwijzing ³⁾. Het is echter duidelijk dat een hogere winst voor het atoomschip, berekend per ton-mijl, toch nog kan resulteren in een lagere „return on investment”, omdat de investering voor het atoomschip zoveel hoger is dan voor het klassieke ⁴⁾.

Bij een werkelijk betrouwbare economische analyse zal men dan ook de invloed van de vrachtprijs op de markt bij de berekening betrekken. Voor dergelijke berekeningen zijn er nog te weinig gegevens over de kosten voor nucleaire schepen in de toekomst. Toch kunnen wel enkele tendenties worden afgeleid, op grond van wat over de toepassing van de kernenergie voor de voortstuwing thans bekend is.

Behalve wat betreft de hogere investering wijkt het nucleaire schip nog op een ander punt af van het klassieke. Voor een klassiek schip wordt namelijk een deel van de laadruimte ingenomen door de reservebrandstof. Deze ruimte is uiteraard afhankelijk van de afgelegde weg tussen twee havens waar gebunkerd kan worden en van de snelheid. Naarmate deze weg langer wordt genomen of naarmate met een hogere snelheid gevaren wordt, neemt deze bunkerruimte een toenemend gedeelte van de laadruimte in. Voor een klassiek schip is de laadruimte dus afhankelijk van route en snelheid. Voor een door kernenergie voortgestuwd schip is dit niet het geval: de reactor bevat voldoende splijtstof voor het in de vaart houden gedurende een aantal jaren.

Vergelijkt men dus schepen van dezelfde omvang en hetzelfde vermogen, dan heeft het „atoomschip” een groter laadvermogen; dit verschil is dan nog in sterke mate afhankelijk van de bedrijfsomstandigheden. Immers, wanneer het transport voor de twee schepen bij een bepaalde reisroute hetzelfde kost, zal bij verlenging van de reisroute de kostenstijging voor het klassieke schip het grootst zijn door de grotere bunkerruimte; het atoomschip is dan in dit opzicht goedkoper. Men introduceert zo in de vergelijking een groot aantal complexe marktgegevens. Vergelijkt men echter voor een gegeven route schepen met eenzelfde laadvermogen, dan is de omvang van dit schip verschillend.

De kostenvergelijking kan dus maar zeer weinig algemeen zijn van karakter. Nog geheel afgezien van deze constatering, leert de vergelijking ons nog weinig over de voorkeur van een reder. Voor hem kan de vraag zijn, hoe hij een bepaald bedrag zal investeren. Dan zal hij, behalve dat hij zich baseert op de „net return on investment”, naast elkaar stellen de risico's en vooruitzichten verbonden aan de bouw van bijv. drie klassieke schepen tegen twee kernenergieschepen.

De markt voor nucleaire voortstuwing.

Toch geven de hier genoemde verschillen reeds aan in welke richting wij de toepassingsmogelijkheden van de kernenergie moeten zoeken. Men moet namelijk rekening

³⁾ A. A. de Boer: „Nuclear Propulsion Economics”, Journal of Industrial Economics, VII, 105 (maart 1959).

⁴⁾ Hoewel buiten het bestek van dit artikel vallend, willen wij voor de volledigheid erop wijzen dat men er niet is door het in rekening brengen van een bepaald min of meer op de werkelijke situatie gebaseerd winstpercentage. Komt men dan namelijk op gelijke kosten per ton-mijl, dan hangt het nog van de markt af, of er op deze gelijke kosten nog een hogere winst mogelijk is. Is dat het geval, dan is immers de totale winst op de investering voor het kernenergieschip relatief weer lager. Dit lijkt evident, maar wordt bij de beoordeling van kosten-gegevens vaak uit het oog verloren.

„INTERUNIE”

BEPERKT UW
AANDELEN-RISICO

Vraag Uw bank of
commissionair nadere
gegevens over

„INTERUNIE”

(advertentie)

houden met de mogelijkheid dat de toepassing van kernenergie in de scheepvaart zal vallen buiten het kader van de bestaande vrachtenmarkten, zoals ook het stoomschip nieuwe markten opende in vergelijking met het zeilschip ⁵⁾.

Wij memoreerden reeds de invloed van de snelheid. Het economisch voordeel, door verhoging van de snelheid te behalen, ligt in de grotere vervoercapaciteit gemeten in ton-mijl per jaar, maar wordt beperkt door het feit dat het vermogen zo sterk met de snelheid toeneemt. Een verhoging van de snelheid met 10 pCt. eist een verhoging van het vermogen met 30-40 pCt.

De optimalisering naar de snelheid kan dus geschieden door de snelheid te berekenen waarbij de investering het hoogste netto rendement afwerpt, bij gegeven reisroute en tonnage. Laten wij aannemen dat bij een bepaalde snelheid (motorvermogen) een kernenergieschip en een klassiek schip tegen dezelfde kosten kunnen varen. Bij hogere snelheid en dus ook een hoger vermogen, wordt de investering uitgesmeerd over een groter aantal ton-mijlen. Tegenover deze kostenverlaging staat o.a. een verhoging van brandstofkosten omdat het motorvermogen relatief sneller toeneemt dan de snelheid.

Nu zou de besparing op de investering, berekend in centen per ton-mijl, voor kernenergieschepen het grootst zijn omdat de investering voor het kernenergieschip groter is, ware het niet dat ook de investering in de machine-installatie voor het kernenergieschip met een groter bedrag toeneemt. Duidelijk is echter dat de kostenverhoging voor het kernenergieschip kleiner is dan voor het klassieke schip, omdat de splijtstofkosten lager zijn dan de brandstofkosten.

Op den duur zal nog een ander effect een belangrijke rol spelen. Wij signaleerden immers voor de verhoging van de snelheid van conventionele schepen een tweede bezwaar, nl. de toenemende bunkerruimte, een bezwaar dat bij kernenergieschepen vervalt. De winst die behaald kan worden door een grotere snelheid, d.i. door intensiever gebruik, wordt dus bij klassieke schepen *wel* en bij kernschepen *niet* aangetast door een verminderd laadvermogen. Uitgaande van twee schepen die wat betreft de kosten per ton-mijl equivalent zijn, zal het kernenergieschip dus bij hogere snelheid naar verwachting goedkoper zijn.

⁵⁾ Het is in dit verband misschien interessant te vermelden dat het Stoomschip Savannah (1818) een investering eiste die tweemaal zo hoog was als die voor een zeilschip van dezelfde omvang.

Het zou ons te ver voeren uitgebreid op de vergelijkende berekeningen in te gaan, die in dit verband zouden kunnen worden gemaakt. Het is echter zeer aannemelijk dat voor kernenergieschepen het optimum bij hogere snelheden en bij grotere laadvermogens ligt dan voor conventionele schepen. Het betekent in andere termen dat, wanneer de kosten voor kernenergie bij een bepaalde snelheid nog iets hoger liggen dan die voor klassieke, deze kosten door toeneming van de snelheid nog kunnen dalen wanneer zij voor het klassieke schip door het effect van de toenemende bunkerruimte al weer stijgen.

Het feit dat reeds volgens huidige kostenberekeningen de kosten voor de nucleaire voortstuwing van dezelfde orde van grootte zijn als voor klassieke voortstuwing, wijst er dus op dat de kernvoortstuwing mogelijkheden biedt voor hogere snelheden, waarbij de klassieke schepen niet meer economisch zijn.

Bezwaren.

Als bezwaar tegen deze ontwikkeling zou kunnen worden aangevoerd dat de schepen van grote omvang slechts een zeer beperkt emploi hebben: zij kunnen de kanalen niet passeren en de meeste havens zijn er niet op berekend.

Het bezwaar betreffende de kanalen is reeds achterhaald door de feiten. Een tanker van 45.000 ton kan olie vervoeren van de Perzische Golf naar West-Europa rond de Kaap tegen dezelfde kosten als waarvoor een 12.000 tons tanker dat doet door het Suez-kanaal. De bouw van tankers van veel groter vermogen dan de hier genoemde wijst erop dat de ontwikkeling voortgaat in de richting van zeer grote schepen. Evenzeer is het mogelijk dat er belangstelling bestaat voor zeer snel passagiersvervoer ter zee naast het reizen per vliegtuig. Wanneer het (technische) probleem van de veiligheid tot een oplossing is gebracht ligt ook hier zeker een mogelijkheid voor de kernenergie. Het is duidelijk dat de te kleine havens geen sterk argument vormen tegen de bouw van grote schepen, maar dat omgekeerd de tendens tot bouw van grote schepen aanleiding zal geven tot aanpassing van de havens.

Consequenties.

Wanneer de ontwikkeling verloopt zoals hier is beschreven, zal men mogen verwachten dat de kernvoortstuwing een nieuwe vorm van transport betekent, nl. vervoer met grote eenheden die met hoge snelheid varen. Men zou dus kunnen zeggen dat door de kernvoortstuwing de ruimte wordt opgevuld die tot nu toe bestaat tussen het scheeps-transport en het zo veel snellere maar ook veel kostbaarder luchttransport. Hierdoor wordt een ingrijpende verandering van het marktbeeld veroorzaakt.

Deze ontwikkeling is onvermijdelijk. In vele landen wordt aan het ontwerpen van reactorschepen gewerkt en de vraag, of deze grote snelle schepen volgens onze huidige inzichten een economisch aanvaardbare propositie vormen, moge op zichzelf interessant zijn, zij staat buiten de werkelijkheid. Voor een land als Nederland, dat toch in zo belangrijke mate belang heeft bij de zeescheepvaart, zijn aan deze constatering enkele duidelijke consequenties verbonden. In Nederland lopen jaarlijks vele zeeschepen van stapel. De scheepswerven in Nederland gaan op dit gebied zeker met hun tijd mee, getuige het feit dat in Nederland thans bijv. een Esso-tanker van bijna 80.000 ton op stapel staat. Wil men deze positie handhaven dan zal men thans

(advertentie)

reeds met de kernenergievoortstuwing rekening moeten houden.

Zoals bekend, houdt bij het Reactor Centrum Nederland een groep onder leiding van Prof. Dr. M. Bogaardt zich bezig met de ontwikkeling van een geavanceerde reactor van het zgn. drukwater-type voor scheepsvoortstuwing. Men zou dit project als deel kunnen zien van een ontwikkeling die zich mede in Nederland zal dienen af te spelen. Deze studie vormt een eerste fase van een ontwikkeling die uiteindelijk zal leiden tot een geheel nieuwe conceptie van het kernenergieschip. Deze eerste fase omvat de aanpassing van de reactor aan de specifieke eisen die de maritieme toepassing stelt. Tegelijkertijd stelt men zich echter voor, zich bezig te houden met de aanpassing van het schip aan het feit dat daarin een reactor als voortstuwingsinstallatie wordt geconstrueerd. Evenals immers het huidige motorschip iets anders is dan een zeilschip, waarin een motor geplaatst is, kan men verwachten dat de onderlinge aanpassing uiteindelijk tot een geheel nieuwe conceptie van het kernreactorschip zal leiden. Het is overigens duidelijk dat over de kostprijsverlagende effecten van deze aanpassing in dit stadium nog niets te zeggen valt.

Wanneer echter onze stelling juist is dat de kernenergie een nieuw gebied op de transportmarkt beslaat, betekent het huidige verschil in transportkosten ten gunste van de klassieke vorm van voortstuwing dus niet dat de economische aspecten van de kernenergie als zodanig ongunstig zijn. Het feit dat voor een schip van de thans gebruikelijke omvang bij de thans gebruikelijke snelheid kernenergie nog iets duurder zou zijn, mag niet gegeneraliseerd worden; voor hoge snelheden zal kernenergie een rol spelen. De hogere investering gaat dan gepaard met een grotere produktie; het geheel zal dan zeker een aanvaardbare propositie kunnen vormen.

Het is dus nodig dat men eerst de technici aan het woord laat en hen de gelegenheid biedt technisch deze propositie te realiseren. Blijkt dit mogelijk — en wat tot nu toe op dit terrein bereikt is wijst zeker in deze richting — dan rechtvaardigt de te verwachten beïnvloeding van de transportmarkt door de ontwikkeling van de kernenergie een tijdige voorbereiding, ook in industriële kring, op de toepassing van de nieuwe energiebron. Dat hier, behalve voor het R.C.N. ook voor de Nederlandse industrie een taak ligt, is o.i. boven alle twijfel verheven.

Brussel.

Dr. A. A. DE BOER.

Over de gevolgen van herhaalarbeid voor de arbeiders wordt in de literatuur zowel negatief als positief geoordeeld. De auteurs met een negatieve opvatting wijzen o.a. op de geestelijke drainage, onvoldoende arbeidsvreugde en een eenzijdig zoeken naar oppervlakkig amusement als vrije-tijdsbesteding. Anderen — vaak „praktijkmensen” — stellen, dat herhaalarbeid niet nadelig is voor de arbeiders. Een groot deel van hen wenst juist niets anders; zij zijn veelal schuw voor het dragen van verantwoordelijkheid. Een literatuurstudie heeft schrijver doen concluderen dat een definitief antwoord nog niet gegeven kan worden. Een nader onderzoek van deze problematiek is nodig. Hierbij wordt gewezen op de noodzaak, o.a. op ethische en economische gronden, de totale situatie van de arbeider te bestuderen. De automatisering zal niet spoedig tot de opheffing van herhaalarbeid leiden, terwijl anderzijds hierdoor nieuwe, geestelijk drainerende, functies ontstaan.

Herhaalarbeid

Twee opvattingen.

In de literatuur vindt men talrijke discussies over de gevolgen van herhaalarbeid voor de arbeiders. Volgens verschillende schrijvers heeft herhaalarbeid een nadelige invloed op de mensen die haar verrichten. De belangrijkste vertegenwoordiger van deze opvatting in Nederland is Dr. A. M. Kuylaars s.j.¹⁾

De aanhangers van deze opvatting zeggen, dat herhaalarbeid geen beroep doet op de geestelijke vermogens van de mens, waardoor deze onbenut blijven en op den duur een neiging tot achteruitgang gaan vertonen. De geestelijke beweeglijkheid, wilskracht, belangstelling voor veel gebieden van het leven, ambitie, enthousiasme e.d. gaan verloren. De arbeider gaat zichzelf slechts als een onderdeel van een machine voelen. Hij kan geen belangstelling opbrengen voor het werk en het bedrijf. Hierdoor kan het werk hem geen voldoening schenken. Het enige wat hem nog interesseert, is het loon. In zijn vrije tijd gaat hij eenzijdig naar oppervlakkig amusement en opwindung zoeken. Zowel in het bedrijf als daarbuiten gaat hij minder initiatief tonen en verantwoordelijkheid mijden.

Misschien doet deze korte samenvatting wat overdreven aan. Toch bevat zij de kernpunten van de betogen van auteurs, die herhaalarbeid als een groot euvel bestempelen.

Men hoort ook andere stemmen in deze discussies. Deze zijn vaak afkomstig van mensen, die zich op een ruime ervaring beroepen in het bedrijfsleven, met name in bedrijven waarin herhaalarbeid op grote schaal wordt verricht. Dit zijn de stemmen van sommige „praktijkmensen”. Dit is misschien de reden, dat men deze stemmen vaker in gesprekken dan in publikaties verneemt.

Volgens de opvatting van de mensen die deze mening verkondigen, is herhaalarbeid niet nadelig voor de arbeiders. Een groot deel van de arbeiders wenst juist niets anders en verlangt naar niets anders. Hoe vaak ziet men in de praktijk niet, dat een arbeider weigert meer verant-

woordelijk en moeilijker werk aan te nemen, wanneer het hem wordt aangeboden. De doorsnee arbeider wil zich voor het bedrijf niet inzetten. Hij wil slechts veel verdienen op een gemakkelijke manier, om zich veel luxe te kunnen veroorloven in zijn privé leven. Initiatief en verantwoordelijkheid zijn voor hem vreemde begrippen.

Wanneer men deze discussie zou willen voortzetten, zou men hier de vraag kunnen stellen: is de toestand, zoals deze hier geschilderd wordt, misschien juist een gevolg van het feit, dat deze mensen herhaalarbeid verrichten? Misschien zijn zij reeds zo ver afgestompt, dat meer verantwoordelijk en moeilijker werk hen niet meer aantrekt en dat zij juist daarom weigeren verantwoordelijker en gevarieerder werk aan te nemen.

Verder zou men in dit verband kunnen denken aan de weerstand tegen veranderingen, een verschijnsel, dat reeds zeer bekend is in de bedrijfssociologie. De meeste veranderingen stuiten op weerstand bij degenen, die niet zelf daartoe hebben besloten maar wel daardoor worden geraakt. Dit verschijnsel ontmoet men niet alleen bij de arbeiders. Het zou ons te ver voeren hier uitvoeriger op in te gaan.

Het ligt niet in onze bedoeling partij te kiezen voor één van deze beide meningen. Wij willen evenmin trachten deze meningen met elkaar te verzoenen. Wij willen slechts signaleren, dat hier een probleem ligt en dat de verklaringen, die men hiervoor tracht te vinden, niet simpel zijn.

Een literatuurstudie.

Het is zonder enige twijfel waar, dat de mens zijn persoonlijke geschiedenis, zijn individuele geaardheid, de sociale invloeden waaraan hij blootstaat, met zich brengt in het bedrijf en dat zijn werk en houding mede bepaald worden door de meegebrachte geestelijke bagage. Aan de andere kant is het ook waar, dat de mens de invloed ondergaat van de arbeid die hij verricht, en van de arbeidsomstandigheden. Het is alleszins redelijk te veronderstellen, dat herhaalarbeid een bepaald stempel drukt op de arbeider.

Onlangs werd een literatuurstudie met betrekking tot

¹⁾ A. M. Kuylaars s.j.: „Het verband tussen werk en leven van de industriële loonarbeider als object van een sociale ondernemingspolitiek”. Leiden, Uitg. Stenfert Kroese, 1951.

dit probleem uitgevoerd ²⁾. De meeste onderzoeken waren eigenlijk op andere vraagstellingen gericht, zodat geen duidelijke conclusies ten aanzien van de gevolgen van herhaalarbeid voor de mens op grond daarvan kunnen worden geformuleerd. Toch was het mogelijk tot enige, zij het tamelijk vage, conclusies te komen. Er werden voldoende aanwijzingen gevonden om vast te stellen dat herhaalarbeid inderdaad tot ongunstige gevolgen kan leiden. Tot de voor de hand liggende gevolgen behoren verveling en een gevoel van onbevredigdheid. Er waren ook aanwijzingen, dat herhaalarbeid ook verdergaande gevolgen voor de arbeiders zou kunnen hebben, met name op het gebied van arbeidsgeschiktheid en geestelijke gezondheid, hoewel toegegeven moet worden, dat de aanwijzingen ten aanzien van deze punten tamelijk zwak en niet duidelijk interpreteerbaar waren.

Dezelfde literatuurstudie heeft ook duidelijk gemaakt, dat de gevolgen van herhaalarbeid niet voor alle mensen en niet in alle omstandigheden dezelfde zijn. Een voorbeeld hiervan is dat intelligente mensen meer last schijnen te hebben van verveling dan de minder intelligente. Waarschijnlijk spelen ook andere psychologische factoren daarbij een rol. Verder worden de gevolgen van herhaalarbeid versterkt of gecompenseerd door omgevingsfactoren, zoals de fysieke werkomstandigheden, organisatorische maatregelen (loonsysteem), de stijl van leidinggeven, de samenstelling van de groep, waartoe de arbeider behoort, de relaties tussen de leden van deze groep enz.

Ook verschillende factoren van buiten het bedrijf zijn daarbij van belang. Men denke bijv. aan de conjunctuur, de waardering van het bedrijf in de plaats van vestiging, de aspiraties en opvattingen van de huisgenoten van de arbeider enz. Wij menen te mogen stellen, dat de gevolgen van herhaalarbeid slechts te bepalen zijn, wanneer men de totale situatie van de arbeider in acht neemt. De herhaalarbeid en de arbeider maken zelf ook weer deel uit van deze situatie.

Men ziet, dat de vraag naar de gevolgen van herhaalarbeid voor de mens, niet gemakkelijk is te beantwoorden. Wij hebben wel voldoende aanwijzingen, dat er gesproken kan worden over ongunstige gevolgen, maar wij kunnen er weinig definitiefs over zeggen. Wij weten nog niet, welke invloed uitgeoefend wordt op welke mensen en welke aspecten van de situatie daarbij bevorderend of compenserend werken. Inzicht in deze problematiek kunnen wij slechts verkrijgen door middel van intensief onderzoek binnen dit probleemgebied. Voor een verdere ontwikkeling van de bedrijfswetenschappen is dit onderzoek van eminent belang.

Ethische en economische aspecten.

Er zijn echter ook andere overwegingen, die tot de conclusie kunnen leiden, dat onderzoek van deze problematiek nodig is. Wij denken hier aan ethische en economische overwegingen. Indien het waar is, dat herhaalarbeid de mens schade toebrengt, dan kan men stellen, dat het niet verantwoord is deze arbeid aan mensen op te dragen. In dat geval vindt er een omkering van waarden plaats: de mens omwille van de produktie in plaats van de produktie omwille van de mens. In dit verband zullen wij op deze kwestie niet verder ingaan.

Ook vanuit economisch gezichtspunt lijkt het verkrijgen van inzicht in de problematiek rond de herhaalarbeid

²⁾ Dr. M. Albinski: „Herhaalarbeid en de werkende mens” in „Sociale Wetenschappen”, jrg. 3, no. 4, juli 1960, blz. 288-310.

belangrijk. Zij raakt direct het kwalitatieve aspect van de arbeidsmarkt. In verschillende bedrijven maakt men zich zorgen over de kwaliteit van het personeel. In de Verenigde Staten komen deze zorgen tot uiting in verschillende publikaties ³⁾. Ook in Nederland is dit een probleem. De bedrijven komen vaak voor grote moeilijkheden te staan, wanneer het gaat om het bevorderen of aantrekken van arbeiders voor hoog gekwalificeerde en verantwoordelijke functies. Ook bij bazenbenoemingen moet men vaak lang zoeken naar mensen met voldoende openheid, initiatief, verantwoordelijkheidsbesef, zelfstandigheid en andere kwaliteiten, die men voor de bazenfunctie nodig acht. De bazen komen gewoonlijk voort uit de arbeiders. Met betrekking tot de arbeiders hoort men in het bedrijfsleven vaak klachten, dat zij zich niet voldoende met het bedrijf verbonden voelen en dat zij niet voldoende toewijding en belangstelling voor het werk hebben.

Indien het waar is, dat herhaalarbeid de arbeiders afstompt, hen apathisch maakt en hen het verantwoordelijkheidsbesef ontnemt, dan kunnen wij met recht de vraag stellen, of de industrie niet bezig is moeilijkheden voor zichzelf te produceren door de herhaalarbeid op ruime schaal toe te passen. Indien het bovendien waar is, dat deze afstomping doorwerkt in het leven van de arbeider buiten het bedrijf — en dit is zeer waarschijnlijk — dan zal zij ook de opvoeding van de komende generaties beïnvloeden, m.a.w. op de lange duur zal het gevolg zijn een kwalitatieve achteruitgang van de arbeidsmarkt. Macro-economisch gezien is dit een zeer belangrijke kwestie, waarmee ook het belang van ieder individueel bedrijf is gemeoid.

Willen wij in staat zijn een standpunt in te nemen ten aanzien van de hier geschetste kwesties, dan moeten wij zorgen een goed gefundeerd inzicht te krijgen in de gevolgen van herhaalarbeid.

De automatisering.

Rest ons nog een vraag: lost het probleem zich niet vanzelf op door de automatisering van de produktie? Het proces van de automatisering van de produktie is reeds begonnen en het schrijdt voort. Het zijn juist de zich steeds herhalende taken, die het eerst voor automatisering in aanmerking komen. Is het niet zo, dat de machines binnen afzienbare tijd deze taken geheel van de mensen zullen overnemen?

Wij beschikken nog niet over voldoende ervaring op dit gebied om een afdoend antwoord op deze vraag te kunnen geven. Om toch enige indruk te kunnen geven van de mogelijkheid op dit gebied, geven wij hier een samenvatting van een mening van Dubin, die zich o.a. met dit probleem heeft beziggehouden ⁴⁾. Volgens deze schrijver is automatisering mede mogelijk gemaakt door een vervaagende splitsing van de menselijke taken, tot deze uiteindelijk zo eenvoudig zijn geworden, dat zij door een machine kunnen worden overgenomen. In een geautomatiseerd bedrijf wordt herhaalarbeid overbodig. Het onderhoud en de programmering van de machines wordt aan hoog gekwalificeerde vaklieden toevertrouwd. Het niveau van de werkzaamheden, die door mensen worden verricht, is hoger in een geautomatiseerd bedrijf dan in een gemechaniseerd, maar niet geautomatiseerd bedrijf.

³⁾ Zie bijv.: „Assuring adequate reserves of key personnel” in „Personnel Series”, no. 169; „American Management Association, New York” 1956.

⁴⁾ R. Dubin: „The World of Work”. Englewood Cliff, Prentice-Hall 1958, blz. 191-211.

De toeneming van het Nederlandse bierverbruik

Het binnenlands verbruik van bier vertoont nu reeds gedurende een tiental jaren een belangrijke toeneming. Tegenover een verbruik van 10,9 liter per hoofd in 1951 staat een verbruik van 23,6 liter in 1959. Deze ontwikkeling is te meer opmerkelijk omdat er in de jaren dertig en ook in de eerste jaren na de oorlog sprake is geweest van een voortdurende vermindering. Onderstaande cijfers geven deze ontwikkeling weer.

*Het bierverbruik in Nederland
(liter per hoofd)*

jaar	jaar	jaar	jaar
1926	25,8	1934	17,5
1927	25,4	1935	15,3
1928	27,8	1936	14,0
1929	28,0	1937	14,1
1930	27,5	1938	14,9
1931	25,3	1939	16,2
1932	21,6		
1933	19,0		
		1946	19
		1947	17
		1948	14
		1949	10,4
		1950	10,9
		1951	10,9
		1952	11,3
		1953	12,7
		1954	13,9
		1955	16,7
		1956	17,9
		1957	20,7
		1958	20,7
		1959	23,6
		1960	24,5 a)
		1961	25,6 b)

Bron: C.B.S.

a) Raming.

b) Berekend voor normale zomer.

Voor deze omslag zijn enige min of meer voor de hand liggende verklaringen te geven. Men denke slechts aan de zeer actieve reclamecampagnes, die zowel individueel als collectief zijn gevoerd. Eveneens zal de na-oorlogse stijging van lonen en inkomens een rol hebben gespeeld. Om een duidelijker indruk te krijgen van de invloed der verschillende vraagbepalende factoren is de na-oorlogse ontwikkeling van het bierverbruik nader geanalyseerd. Hiermee wordt ook een indicatie verkregen van de houdbaarheid van het bereikte omzetvolume c.q. in hoeverre de binnenlandse afzet in de toekomst nog voor uitbreiding vatbaar zal zijn.

Analyse van het verbruik.

a. - In eerste instantie is aangenomen dat de omvang van het bierverbruik samenhangt met *het reële loon per hoofd* (L), de gemiddelde overdagtemperatuur in de maanden april tot en met september (T) en een trend (t). Voor de analyse wordt uitgegaan van het bierverbruik in de jaren 1951-1959. In deze periode heeft de prijs slechts eenmaal een wijziging ondergaan, nl. een stijging in april 1957. Tijdens het onderzoek is gebleken dat deze prijsmutatie

(vervolg van blz. 402)

Andere, nog niet geautomatiseerde bedrijven moeten echter concurreren met de geautomatiseerde bedrijven. Dit zal hen vaak tot een steeds verdere taaksplitsing dwingen, totdat ook zij het productieproces gaan automatiseren. De branches, die nog niet aan de automatisering toe zijn, zullen ook de fase der taaksplitsing, d.w.z. de vóórfase der automatisering moeten doorlopen, wanneer zij in de toekomst de vruchten van de automatisering willen plukken.

Deze gedachtegang van Dubin suggereert, dat de automatisering van de productie niet tot de opheffing van de herhaalarbeid binnen afzienbare tijd zal leiden, maar tot een verschuiving ervan naar andere bedrijven c.q. bedrijfstakken. Zoals boven gezegd werd, kan de automatisering de vraag naar hoog gekwalificeerde arbeidskrachten doen toenemen. De ervaring wijst uit, dat de automatisering

niet heeft doorgewerkt in het verbruik, zodat deze grootheid thans niet als een verklarende variabele wordt opgevoerd.

Het reële loon wordt als verklarende grootheid verkozen boven het nationaal inkomen, omdat dit laatste slechts ten dele voor consumptie beschikbaar komt. Voorts wordt het niet waarschijnlijk geacht, dat het bierverbruik in de koudere maanden de invloed ondervindt van de temperatuur. Later zal blijken dat dit wel het geval is bij een uitzonderlijke koude. Gedurende het laatste decennium is er zeer actief reclame gemaakt voor het verbruik van bier. Dit maakt het bestaan van een trend tot een stijgend verbruik aannemelijk.

Met deze verklarende variabelen is nu de volgende vergelijking berekend:

Vergelijking no. 1 1951 - 1959

$$V_B = 0,168 L + 0,816 T + 0,904 t - 18,9 \quad R = 0,992$$

(70 pCt.) (56 pCt.) (57 pCt.) $\epsilon L = 1,12$
 $\epsilon T = 0,75$

Wegens de hoge standaardfouten zijn de coëfficiënten van deze vergelijking weinig exact. Onder andere is dit toe te schrijven aan de hoge intercorrelatie tussen loon en trend ($R = 0,962$). In deze periode heeft het loon een vrij regelmatige stijging vertoond, zodat een dergelijk verband voor de hand ligt.

b. - Hoewel in eerste instantie een trendterm is geïntroduceerd, staat niet bij voorbaat vast of de afzonderlijke invloed van deze trend en van het loon exact is te bepalen. In feite heeft het loon in deze periode onvoldoende fluctuaties vertoond om, zoals hiervoor ook is gebleken, een nauwkeurige bepaling van de regressiecoëfficiënten mogelijk te maken.

Door een vergelijking op te stellen waarin geen trendvariabele is opgenomen, bereikt de loonelasticiteit een hogere waarde, nl. 2,48. Ook vertoont de regressiecoëfficiënt van de temperatuur een verhoging. Gezien de elasticiteitscoëfficiënten van vergelijkbare producten is het onwaarschijnlijk dat het bierverbruik werkelijk zo'n grote elasticiteit t.o.v. het inkomen vertoont. Er moet daarom worden aangenomen dat in genoemde coëfficiënt zowel de invloed van de loonontwikkeling als die van de trend tot uiting komt.

echter ook tot het ontstaan van nieuwe taken leidt, die in vele opzichten geestelijk gedraineerd zijn. Deze taken liggen op het gebied van de controle van het productieproces. Iemand krijgt tot taak op een aantal wijzers te letten. Gewoonlijk kent men lange periodes, waarin het productieproces goed verloopt, d.w.z. waarin volgens de controleur „niets gebeurt”. In deze gevallen kan men spreken van geestelijk gedraineerde arbeid met een zware dosis bezwarende oplettendheid, gepaard gaande met eenzaamheid.

Uit het bovenstaande kan men concluderen, dat het probleem van de geestelijk gedraineerde arbeid in urgentie niet afneemt, maar juist toeneemt. Het is nodig een grondig inzicht te verkrijgen in de schadelijke aspecten van deze arbeid, om zodoende de mogelijkheid te scheppen het productieproces op een verantwoorde wijze op te zetten.

Best.

Dr. M. ALBINSKI

Er zijn nu twee mogelijkheden:

1. een vraagvergelijking met trend, waarvan de coëfficiënt en dus met name ook de loonelasticiteit door de hoge intercorrelatie onvoldoende vaststaan;

2. een vergelijking zonder trend, waarbij de dan wel nauwkeuriger te bepalen (geringe standaardfout) regressiecoëfficiënt van het loon een dubbele functie vervult; zij geeft immers naast de eigenlijke looninvloed ook de trend weer.

Beide vergelijkingsvormen hebben dus in dit geval hun specifieke bezwaren, zodat de keuze niet zonder meer vaststaat. Voor de verdere berekeningen is nu aan de vorm zonder trend de voorkeur gegeven. En wel omdat in verband met het voornaamste gebruiksdoel de betrouwbaarheid der uitkomsten op korte termijn zwaarder weegt dan de, bovendien weinig exacte, onderscheiding van de looninvloed en de trend. Bij verbruiksramingen voor een of enkele jaren is de mogelijkheid, dat de op reclameactiviteit en ontwikkeling der gebruiksgewoonte berustende trend abrupte wijzigingen zal vertonen, weinig waarschijnlijk.

Bij ramingen voor verder in de toekomst liggende jaren is het voortbestaan van de trend uiteraard wel een vraagpunt. Zoals bij dit soort onderzoeken steeds het geval is, dient dus ook hier de verbruiksanalyse met enkele jaren tussenruimte te worden herhaald. Bovendien zij nogmaals onderstreept, dat de als loonelasticiteit berekende

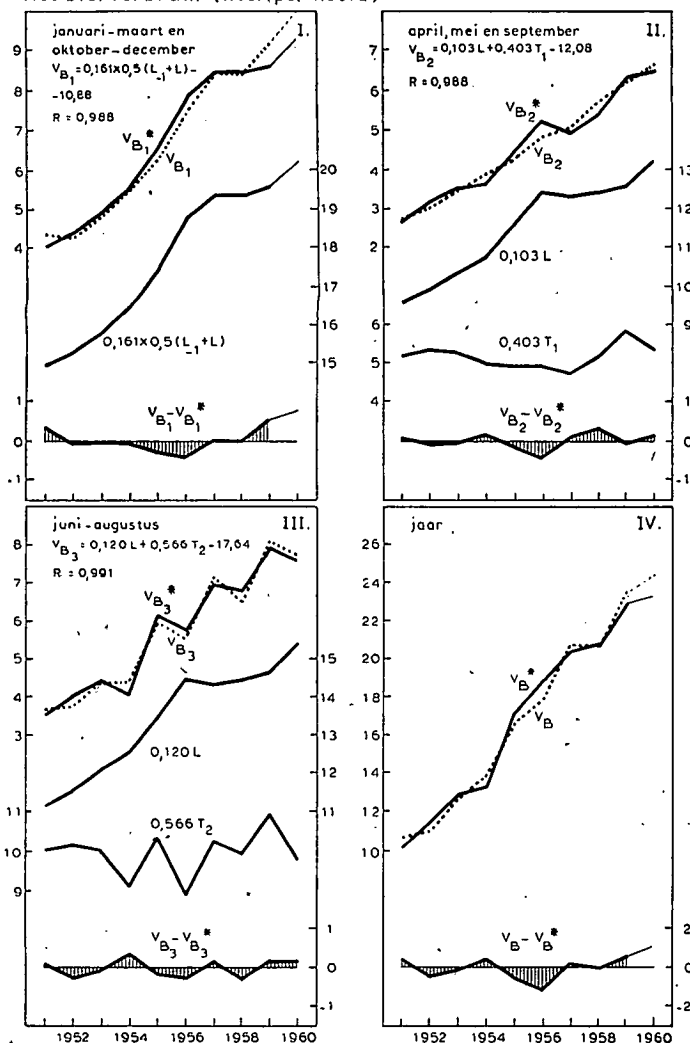
grootheid in feite opgeblazen is met de trend en dus niet met zuivere loon- c.q. inkomenselasticiteiten van andere produkten mag worden vergeleken.

Terwijl het voorgaande betrekking heeft op een beperking van de te hanteren verklarende variabelen, is ook de periode waarvoor het verbruik verklaard wordt, nader beschouwd. Aangenomen mag worden, dat de invloed van de temperatuur voor de verschillende perioden uiteenloopt, wat ook geldt voor de invloed die in de vergelijking aan het loon wordt toegeschreven. Gedurende de zomermaanden zal een hogere temperatuur immers een grotere stimulans betekenen voor het verbruik van bier dan het geval is voor een extra warm voorjaar. Deze omstandigheid werkt zowel door in de regressiecoëfficiënt van de temperatuur als van de aan het loon toegeschreven invloed.

Daarbij komt nog dat de zomermaanden in het algemeen gereserveerd worden voor het opnemen van vakanties. Ook deze omstandigheid werkt door in de te berekenen elasticiteiten. De toch reeds grotere consumptiebereidheid in deze periode en de behoefte aan een koele drank kunnen zeer wel tot een lagere loonelasticiteit leiden, die ook doorwerkt in de regressiecoëfficiënt van loon en trend tezamen.

Op grond van deze overwegingen is het jaar verdeeld in drie perioden, in elk waarvan de temperatuur minder uiteenloopt dan voor het jaar als geheel geldt. De verkregen vergelijkingen zijn:

Het bierverbruik (liter per hoofd)

Vergelijking no. 2 eerste en vierde kwartaal (1951/1959)

$$VB_1 = 0,161 \times 0,5 (L_{-1} + L) - 10,88 \quad R = 0,988$$

$$(6 \text{ pCt.}) \quad \epsilon L = 2,66$$

Vergelijking no. 3 april, mei en september (1951/1960)

$$VB_2 = 0,103 L + 0,403 T_1 - 12,08 \quad R = 0,988$$

$$(6 \text{ pCt.}) \quad (26 \text{ pCt.}) \quad \epsilon L = 2,50$$

$$\epsilon T_1 = 1,12$$

Vergelijking no. 4 juni-augustus (1951/1960)

$$(1951/1960) \quad R = 0,991$$

$$VB_3 = 0,120 L + 0,566 T_2 - 17,64 \quad \epsilon L = 2,34$$

$$(6 \text{ pCt.}) \quad (14 \text{ pCt.}) \quad \epsilon T_2 = 1,74$$

In afwijking van de andere perioden is het bierverbruik in het eerste en het laatste kwartaal (vergelijking no. 2) gerelateerd aan het gemiddelde loon van het voorgaande en het lopende jaar. Aldus wordt de feitelijke invloed van het loon op het verbruik in de beide betrokken kwartalen beter weergegeven.

Gezien de betrekkelijk geringe standaardfout zijn deze vergelijkingen redelijk exact. Ook bevestigen zij de verwachte verschillen in elasticiteit. Naarmate de voor een periode gemiddelde temperatuur hoger is, neemt de invloed van afwijkende temperaturen toe en wordt die van de loon- plus trendvariabele geringer. In hoeverre dit met een wijziging van de eigenlijke loonelasticiteit dan wel met een verschillende trend samenhangt, valt hier uiteraard niet na te gaan.

Tegenover deze, bij de signaleerde intercorrelatie onvermijdelijke tekortkoming, staat als belangrijke positieve waarde de exacte weergave van de temperatuurinvloed in het zomerhalfjaar. Deze maakt het mogelijk het effect van extreme weersinvloeden, zoals zich bijv. in 1959 en 1960 zo duidelijk hebben voorgedaan, bij de raming voor een volgend jaar vrijwel uit te schakelen.

In bijgevoegd stapeldiagram is het werkelijke bierverbruik in de drie perioden en in het jaar als geheel tegenover het berekende verbruik gesteld. Voor het jaar als geheel is het berekende verbruik van de drie perioden gesommeerd.

In het algemeen bestaan er tussen berekend en werkelijk verbruik slechts geringe verschillen. Een uitzondering vormt het negatieve residu in 1956 en de positieve verschillen in de winterhalfjaren van 1959 en 1960. Voor de winterperiode van 1956 kan de oorzaak zijn gelegen bij de extreem lage temperatuur in februari (een gemiddelde van $-6,2^{\circ}$ C. tegen normaal $+2,6^{\circ}$ C.). Mogelijk heeft het bierverbruik in de herfst van 1956 een terugslag onderhouden van het hamsteren tijdens het Suez-conflict.

Voor de winterperiode van 1959 en 1960 is het werkelijk verbruik daarentegen hoger dan het berekende verbruik. Deze afwijking kan niet worden geweten aan een extreem hoge temperatuur. Een berekening, waarin ook voor de winterperiode de temperatuur als variabele is opgenomen, leidt trouwens niet tot een betrouwbaar resultaat. Voor het winterverbruik in 1959 en 1960 blijft het dan ook de vraag of de trendmatige toeneming van het verbruik de laatste jaren geen wijziging heeft ondergaan. Andere afwijkingen zijn niet verklaarbaar gebleken door factoren als abnormale regenval e.d. Wel kan het feit of Pasen vroeg of laat valt een rol spelen.

Conclusie en verwachting.

Tezamen geven de drie vergelijkingen een redelijke verklaring van het bierverbruik in de periode 1951/1960. Hiermede wordt bevestigd dat de temperatuur een belangrijke invloed heeft op het bierverbruik, terwijl ook t.o.v. het loon een essentiële relatie kan worden berekend. Deze laatste is evenwel geen zuivere loonelasticiteit, daar zij ook de invloed van een (stijgende) trend omvat. Met name aan een raming op langere termijn dient dan ook een beschouwing over het voortbestaan van de huidige trend en de noodzaak van een eventuele correctie ter zake vooraf te gaan. Herhaling van de vraaganalyse met een frequentie van enkele jaren is hier dan ook dubbel noodzakelijk.

In de eerstkomende jaren is een verdere stijging van de lonen waarschijnlijk. Hiermee zal ook het verbruik van bier een verdere toeneming kunnen vertonen. Uitgaande van de waarschijnlijke economische ontwikkeling kan het verbruik van bier voor 1961 op 25,6 liter per hoofd worden berekend. Dit betekent in vergelijking met 1960 een stijging met 4,5 pCt. Hierbij is uitgegaan van een normale (gemiddelde over een reeks van jaren) temperatuur. De stijging wordt dan ook mede veroorzaakt door het verschil ten gevolge van de lage temperatuur in juli en augustus 1960.

*s-Gravenhage.

Drs. J. AMELUNG.

BEDRIJFSECONOMISCHE NOTITIES

De compensatie voor houders van converteerbare obligaties bij uitgifte van nieuwe aandelen

Naar aanleiding van onze publikatie in „E.-S.B.” van 16 december 1960, getiteld: „Voorkoming van onbillikheden bij de financiering met converteerbare obligaties”, werden wij van hooggeachte zijde geattendeerd op het bestaan van een verhandeling over de converteerbare obligatie door Prof. Dr. C. F. Scheffer (in het tweede kwartaal-rapport 1960 van de Amsterdamsche Bank). Deze haalt daarin een artikel aan van Prof. Dr. A. I. Diepenhorst in het M.A.B. 1959, blz. 358, getiteld: „Een nieuwe anti-verwateringsclausule”.

Prof. Scheffer geeft zelf geen betere oplossing maar rekent kort af met die nieuwe clausule. Wij zien daarom geen aanleiding om hier op de formule van Diepenhorst terug te komen. Wel vermelden wij wat Prof. Diepenhorst tot het schrijven van zijn artikel bracht. Aanleiding was, naar hij mededeelt, de suggestie in een redactioneel artikel in „Beleggers Belangen” van 11 april 1959 om aan de houders van converteerbare obligaties bij uitgifte van nieuwe aandelen, hetzij claimrechten te verschaffen alsof reeds geconverteerd was en de conversiekoers ongewijzigd te handhaven — dit is dus het standpunt, dat ook wij in „E.-S.B.” van 16 december 1960 innamen en uitwerkten — dan wel de conversiekoers te verlagen met de gemiddelde claimwaarde gedurende het eerste tijdvak van verhandeling.

Op de tweede methode gaat Diepenhorst uitvoerig in en komt met behulp van tal van algebraïsche formules tot de conclusie dat deze niet geheel adequaat is. De eerste methode verwerpt hij in enkele zinnen. Hij stelt, dat deze methode leidt tot verwatering van het claimrecht van aandeelhouders. Hij noemt het: „de duivel met Beëlzebub

uitdrijven. De aandeelhouders hebben hun onverwaterde claim ten volle nodig, want zij vormt voor hen een volledige vergoeding voor een vermijdbare koersdaling”. Aan deze methode heeft Diepenhorst onzes inziens te weinig aandacht besteed en waarschijnlijk daardoor heeft hij haar ten onrechte verworpen.

Toen Prof. Diepenhorst zijn artikel schreef was het nog niet gebruikelijk om aan de aandeelhouders bij de uitgifte van converteerbare obligaties voorkeursrecht toe te kennen. Ook werden nog geen convertibles uitgegeven met conversiekoers beneden de bij uitgifte geldende beurskoers. Deze laatste modaliteit (zie „E.-S.B.” van 6 juli 1960) vooral, heeft de ogen geopend voor het feit dat met de uitgifte van convertibles een stuk claimwaarde van de emissie-door-conversie, toekomstige aan de oude aandeelhouders, wordt overgeheveld naar de houders van de nieuwe convertibles. De waarde van de rechten van de convertibles, voor zover zij die van de blote obligatie te boven gaat, komt echter — en terecht — volledig aan aandeelhouders ten goede indien zij het claimrecht genieten.

Hiermede is Diepenhorsts bezwaar ondervangen, want onder genoemde rechten valt ook dat van de convertibles op een claim bij de uitgifte van nieuwe aandelen en wel in de verhouding nieuw uit te geven aandelenkapitaal staat tot oud plus door conversie te vormen aandelenkapitaal. De houders van de convertibles hebben krachtens de trustacte immers een optie uiteindelijk op een aandeel in het na conversie totaal uitstaande aandelenkapitaal. Tussentijdse verwatering van het kapitaal, d.w.z. na de

uitgifte van de convertibles en vóór conversie, doet afbreuk aan de waarde van het te opteren goed en moet dus volledig worden gecompenseerd. Dit nu geschiedt door het toekennen van het claimrecht. Door het disponeren hierover door de houders van converteerbare obligaties wordt in feite gedeeltelijk op de conversie vooruit gelopen.

Ter vergelijking diene het volgende. Indien iemand een koopoptie heeft op een boomgaard en gedurende de optietermijn wordt een vruchtboom uitgegraven en verkocht, dan behoudt de optiehouder zijn recht op de gehele boomgaard inclusief de verkozichte boom. Wanneer de optant van zijn kooprecht gebruik maakt moet de verkoper hem dus een boom meer vergoeden dan in de gaard staat, een van gelijke grootte als de andere inmiddels verder uitgegroeide bomen. Eenvoudiger is het om hem direct bij de verkoop van de uitgegraven boom de dan geldende prijs te vergoeden. Het enige bezwaar van dit laatste is dat als de optiehouder binnen de gestelde termijn van zijn volledig optierecht geen gebruik maakt, hij ten onrechte de afgevoerde boom vergoed gekregen heeft. Hij zou dus de aangegroeide waarde van de hem toegekende vergoeding moeten restitueren. Dit zou evenwel op grote praktische bezwaren stuiten.

Deze zelfde moeilijkheid doet zich voor bij het genoten claimrecht door de houder van een convertible die ten slotte van zijn (resterend) conversierecht geen gebruik maakt. Ook hier zouden de twee theoretisch juiste alternatieven tot praktische moeilijkheden leiden, t.w.:

alternatief a: hem pas bij conversie een gereserveerd dus aangegroeid claimrecht vergoeden waarvan de waarde (terug) berekend kon worden vanaf de (nieuwe) koers op de dag der conversie.
$$\text{Claim} = \frac{\text{kapitaal nieuw}}{\text{kapitaal oud}} \times (\text{koers nieuw minus emissiekoers}).$$

alternatief b: bij aflossing zonder conversie het genoten claimrecht, weer berekend volgens dagwaarde, op het aflossingsbedrag in mindering brengen.

Deze moeilijkheden kunnen evenwel als volgt op elegante wijze worden omzeild. De houder ener converteerbare obligatie zal slechts dan aflossing a pari in stede van conversie accepteren en dus niet converteren, als de beurskoers op het moment van beslissing lager is dan de conversiekoers. Maken de houders van de converteerbare obligaties te eniger tijd op normale wijze van hun conversierecht

gebruik, dan biedt, zoals wij reeds betoogden, het hun toegekende claimrecht op basis alsof reeds conversie had plaats gehad zowel voor henzelf als voor de oude aandeelhouders die de verwatering reeds bij hun eerste claim vergoed kregen, volledige compensatie.

Hebben niet alle obligatiehouders vóór de aflossing geconverteerd en is conversie voor hen onvoordeliger dan aflossing, dan is de eenvoudigste oplossing: het verlagen van de conversiekoers voor de af te lossen obligaties tot het niveau waarop conversie nog juist voordeliger is. Om te voorkomen dat deze faciliteit ten koste zou gaan van de claim die de oude aandeelhouders hadden op de uitgifte van de convertibles — immers, bij een lagere conversiekoers zou de claim „vetter” geweest zijn, terwijl daarentegen door de convertibles bij conversie minder agio ingebracht zou worden — dient in de trustacte van de convertibles uitdrukkelijk deze conversiekoersverlaging ter voorkoming van aflossing bedongen te worden.

De oude aandeelhouders kunnen reeds t.a.v. de claim op de uit te geven convertibles deze mogelijkheid in hun besluit- en prijsvorming verdisconteren. Na de emissie van de convertibles kunnen ook de houders daarvan deze mogelijkheid verdisconteren. Van een te vroeg of een ten onrechte door de obligatiehouders genoten claimrecht is dan geen sprake meer. Deze verlaging van de conversiekoers, met als gevolg conversie in plaats van aflossing, heeft daarnaast het voordeel dat de liquiditeit niet aangetast wordt en dat het risicodragend kapitaal toeneemt in de mate als bij de uitgifte van de convertibles beoogd.

Wij blijven dus bij onze, nu iets uitvoeriger gemotiveerde, stelling dat de beste manier om houders van converteerbare obligaties bij uitgifte van nieuwe aandelen schadeloos te stellen is: hun zowel als de oude aandeelhouders een claimrecht toe te kennen op basis als had algehele conversie plaats gehad. Rest nog te vermelden dat in die gevallen waar de conversie van de obligaties in aandelen zonder bijbetaling door houder of onderneming geschiedt, de oude gebruikelijke formule tot verlaging van de conversiekoers bij de uitgifte van nieuwe aandelen of bij uitkeringen in aandelen, zonder bezwaar gehandhaafd kan blijven. Er is dan geen reden om aan houders van converteerbare obligaties claimrecht toe te kennen.

Velsen-Noord.

J. G. NOLST TRENTÉ.

De Belgische economie in 1970

Op 15 en 16 april is te Gent gehouden het Vijfde Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres, georganiseerd door de Vereniging voor Economie, de vereniging van de Nederlands sprekende economen in België. Hiermede heeft de Vereniging voor Economie een bij uitstek nationaal vraagstuk in het centrum van de belangstelling geplaatst. De taak van het congres was, aldus de voorzitter, de heer Naessens, „een onderzoek naar het beeld van de nationale economie in 1970, volgens twee optieken, d.w.z. de prognose eensdeels en de programmering of planning anderdeels, ...”¹⁾. Dit onderwerp zal de huidige voorzitter van de Vereniging bijzonder na aan het hart hebben gelegen. Het moet hem, die reeds zo lang voor program-

mering heeft geijverd, een grote mate van voldoening hebben gegeven het congres te leiden, dat dit vraagstuk in België op werkelijk grootscheepse wijze onder de publieke aandacht heeft gebracht.

Inderdaad mocht van een groots opgezet congres worden gesproken. Circa 350 economen en andere deskundigen, waaronder de beste mensen waarover Nederlands sprekend België beschikt, hebben een klein jaar lang — grotendeels in hun vrije tijd — gewerkt in de 20 commissies die hun bevindingen in even zovele referaten hebben neergelegd. Deze referaten, alsmede de drie inleidende referaten, zijn voor iedere belangstellende beschikbaar in een tweedelig, ongeveer 800 bladzijden tellend, boekwerk. In een eerlang te verschijnen derde deel zullen de verslagen van de gehouden discussies en, naar wij aannemen, de tijdens het congres

¹⁾ „De Belgische economie in 1970”, Gent 1961, blz. 5.

verstrekke aanvullende nota's worden gepubliceerd. Naar schatting namen ongeveer 1.000 bezoekers aan het congres deel.

Niet alleen Nederlands sprekende Belgen hebben medegewerkt. Reeds bij de start van de voorbereiding is contact gelegd met het door Prof. E. S. Kirschen geleide „Département d'Economie Appliquée" van de Vrije Universiteit van Brussel (DULBEA), welke Franstalige organisatie op het gebied van op econometrische leest geschoeid onderzoek in België baanbrekend werk verricht. Tenslotte hebben ook enige Nederlanders op enkele punten van advies gediend, o.a. Prof. Dr. J. Tinbergen, Drs. G. van Duijn en Drs. H. Krijnse Locker.

De reeks van referaten is in drie groepen te verdelen. De inleidende referaten, van de hand van de voorzitter en van de hoogleraren Coppé en Tinbergen, schetsen de doelstelling van het congres en in korte trekken de voornaamste interne en externe kenmerken van de Belgische economie. Het referaat van Prof. Devreker accentueert de betekenis van de „economische programmatie" voor de Belgische economie.

De tweede reeks referaten stelt de macro-economische problematiek aan de orde. Het centrale referaat, uitgebracht door Prof. J. van Waterschoot, analyseert met behulp van een econometrisch model de samenhang tussen de voornaamste doeleinden en instrumenten van de te voeren economische politiek. Bij deze analyse is veelvuldig gebruik gemaakt van de door DULBEA verkregen resultaten. De commissie die het onderzoek verrichtte stond onder leiding van Prof. Kirschen.

Gelijk reeds is opgemerkt is de ontwikkeling van de Belgische economie door het congres gezien uit tweërlei gezichtspunt. In de eerste plaats geeft het centrale referaat een „prognose" van het in 1970 te verwachten welvaartspeil, af te meten aan het bruto nationaal produkt, indien de ontwikkelingsstrend van de laatste jaren zich zal voortzetten. De commissie heeft na beraad overgenomen de door DULBEA getaxeerde toeneming van dit bruto nationaal produkt van 2,7 pCt. per jaar op basis van de periode 1953-1957. In de tweede plaats geeft het centrale referaat een „programmatie": wat mag worden verwacht omtrent het groeitempo van de Belgische economie tot en met 1970, indien Overheid, bedrijfsleven en verbruikers vrijwillig en gecoördineerd zullen streven naar een grotere toeneming van het bruto nationaal produkt. Het congres heeft als doelstelling geaccepteerd een jaarlijkse toeneming van 4 pCt., uitgaande van 1957 tot en met 1970. Aanleiding hiertoe is geweest het duidelijk geringe groeitempo van de Belgische economie in vergelijking met dat van de haar omringende landen. Globale schattingen zijn o.a. gemaakt van de omvang van de investeringen in de private sector en in de overheidssector, van de overheidsconsumptie, van voorraadmutaties, van de gevolgen voor de betalingsbalans en, als restpost, van de particuliere consumptie.

De overige referaten van deze groep bezien de gevolgen van het gestelde groeipercentage voor de voornaamste sectoren van de Belgische economie, de gevolgen voor de werkgelegenheid in totaal alomtegenwoordig, opmerking verdient dat onder de gestelde voorwaarde van een jaarlijkse toeneming van het bruto nationaal produkt met 4 pCt. een werkloosheid van ca. 100.000 manjaren in 1970 mag worden verwacht, inclusief een verwachte werkloosheid van ca. 60.000 geheel of gedeeltelijk ongeschikten.

In de derde groep referaten wordt nagegaan, of de volgens de calculaties noodzakelijke investeringen redelijk

kerwijze te verwezenlijken zijn, of de noodzakelijke mankracht, ook kwalitatief, ter beschikking zal staan en welke bijdragen de voornaamste sectoren van het bedrijfsleven zullen moeten leveren.

De niet geringe omvang van de gezamenlijke referaten maakt een appreciatie op dit moment niet wel mogelijk; alleen reeds het overzien van de referaten van de tweede groep zou een studie vergen die eerst met vrucht is aan te vangen zodra het derde boekdeel ter beschikking zal staan. Het lijdt geen twijfel dat het werk van het congres deze studie verdient. Daarbij zullen, gelijk bij de discussie reeds is gebleken, inconsistenties zowel als onevenwichtigheden aan het licht komen. In aanmerking moet echter worden genomen dat het congres veeleer gestreefd naar stimulering van de economische groei dan naar een volledige en consistente behandeling van alle met dit onderwerp verband houdende problemen. De verschillende werkgroepen hebben, toen zij hun taak aanvingen, kennis genomen van het door de „centrale werkgroep" verrichte onderzoek. Eerst kort voor Pasen kregen zij de beschikking over elkaars resultaten. De tijd heeft ontbroken deze resultaten te coördineren. Nog veel werk zal moeten worden verzet alvorens het geheel tot een consistent programma is uitgegroeid.

De twee delen referaten geven dit programma duidelijk niet. Daarvoor moeten nog teveel losse eindjes worden gehecht of afgeknipt, zelfs teveel kernvragen nogmaals overdacht. Zo bleek de omvang van de investeringen door de centrale werkgroep te laag te zijn getaxeerd, terwijl belangrijke vraagstukken van economische orde, zoals de relaties tussen werkgevers en werknemers, concurrentievraagstukken en personele inkomensverdeling praktisch niet aan de orde zijn gekomen. Twee verschillende schattingen van de omvang van de actieve bevolking zijn te vinden, verschillende taxaties bestaan omtrent de omvang van de agrarische bevolkingsgroep in 1970, de studies over de diverse bedrijfstakken, zoals textiel en kleding, metaal en andere, zouden nadere detaillering en uitwerking behoeven.

Niettemin zijn enige zeer belangrijke conclusies getrokken. Met een eentonig wordende veelvuldigheid werd steeds weer gehamerd op de noodzaak van een verbetering en drastische uitbreiding van het ter beschikking staande statistisch materiaal. Het financieel beleid en de belastingpolitiek van de Overheid ontmoetten bij vele sprekers zeer ernstige bezwaren. Ook werd de uitbouw aanbevolen van het bestaande Bureau voor Economische Programmatie, dat enigszins vergelijkbaar is met ons Centraal Planbureau. Tenslotte, uiteraard, vele aanbevelingen ter bevordering van het investeringsniveau en van de produktiviteit. Discussiestof is er te over.

Al met al mogen de organisatoren terugzien op een wel zeer geslaagd resultaat, dat zij, gezien de enorme hoeveelheid werk die zij hebben verzet, volkomen hebben verdiend. De belangstelling uit Nederland was zeer duidelijk. Zij was vele malen groter dan voor het vierde, Leuvense, congres van 1959. Ongetwijfeld zou het aantal bezoekers uit ons land nog groter zijn geweest, indien in Nederland aan het congres op een vroeger tijdstip meer bekendheid was gegeven. Ook zal het feit dat de tweede congresdag op een zondag viel voor een aantal Nederlanders een bezwaar zijn geweest. Het belang van het onderhavige probleem gaat met de langzaam groeiende integratie het nationale belang te boven. De gelegenheid die een dergelijk congres biedt voor ongedwongen internationaal contact moet dan ook

meer worden benut. De geest, waarin de congressen van de Vlaamse Vereniging voor Economie worden gehouden, staat voor een bevordering van dit contact borg.

Rotterdam.

J. R. ZUIDEMA.

RECTIFICATIE

In het „Limburg-nummer” van „E.-S.B.”, dd. 15 februari 1961, is in het artikel „Sociale begeleiding van de agrarische en industriële ontwikkeling in Limburg” van de hand van Drs. H. P. A. van Roosmalen in de kaart op blz. 184 een technische fout geslopen. Voor Maastricht werd nl. ten onrechte een vertrekoverschot aangegeven. Deze stad heeft echter een licht vestigingsoverschot (binnen de marge 0-3 pCt.).

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De zojuist gepubliceerde maandcijfers der handelsbanken brengen in de eerste plaats aan het licht, dat in de eerste twee maanden van 1961 de kredietverlening der banken aan de particuliere sector met resp. bijna 2,4 pCt. en 2,3 pCt. is gestegen. Hier stond tegenover, dat de eigen en op lange termijn aangetrokken vreemde middelen, in het bijzonder in januari, met een behoorlijk bedrag zijn toegenomen, hetgeen het inflatoire effect van de kredietverlening heeft getemperd. In de tweede plaats kan aan de cijfers worden ontleend, dat de banken de buitenlandse geldmarktuitzettingen en kredietverlening, die in december jl. met f. 181 mln. waren teruggelopen, in snel tempo niet alleen op het oude peil hebben teruggebracht, doch zelfs tot hoger niveau hebben doen stijgen. In januari en februari bedroeg de toename niet minder dan bijna f. 400 mln. Klaarblijkelijk weten de banken, zelfs in markten met lage rente, toch nog gaatjes te vinden. Deze blijken uit de statistiek der gecombineerde balanscijfers van de representatieve handelsbanken vooral gevonden te zijn bij de buitenlandse banken, want de nostro saldo's bij deze instellingen stegen met f. 210 mln. Buitenlands schatkistpapier nam slechts met ca. f. 7 mln. toe, voorschotten aan kredietinstellingen, waaronder voornamelijk buitenlandse banken, met ca. f. 23 mln. Voorschotten aan buitenlandse niet-financiële instellingen zullen ook niet onbelangrijk zijn gestegen. Niettegenstaande deze buitenlandse activiteit is de guldenliquiditeit der banken sterk opgelopen. Eind februari bevond zich f. 885 mln. in kas of als tegoed bij de Centrale Bank.

Kapitaalmarkt.

De bruto vlottende schuld van de lagere overheid is in de loop van 1960 van f. 1.259 mln. tot f. 685 mln. gedaald. Hieronder bevindt zich naar globale raming een bedrag van f. 120 mln., dat Amsterdam als „krediet” van zijn girodienst geniet. Trekken wij dit bedrag, dat niet voor consolidatie in aanmerking komt, van de bruto schuld af en bovendien f. 750 mln., naar schatting overeenkomende met 25 pCt. van de gewone dienst der gemeentebegrotingen — door de Regering als maximaal aanvaardbare bruto vlottende schuld beschouwd —, dan komen wij tot de conclusie, dat

de consolidatie van de korte termijnschuld is bereikt en zelfs al voorbij het in elk geval te bereiken doel is geschoten. De vraag van de lagere overheid op de kapitaalmarkt zal voortaan beperkt kunnen blijven tot het bedrag van de nieuwe investering. Tenzij de Staat zou besluiten de, in het voor de gemeente zo moeilijke jaar 1958 hervatte, rijksvoorschotten t.b.v. de woningbouw wederom te staken, althans beperken.

De kapitaalmarkt is in 1961 zo ruim geworden, dat de effectieve rendementen der gemeentelijke en provinciale leningen op of beneden het rentegamma ($4\frac{1}{4}$ pCt.) zijn aangekomen. Dit heeft echter niet geleid tot emissie-activiteit. De tijd, dat in het bijzonder de gemeenten om geld zaten te springen is voorlopig voorbij. Voor zover men geld opneemt geschiedt dit thans door leningen op schuldbekentenis, omdat deze voor de geldnemers toch nog goedkoper zijn dan het plaatsen van obligaties.

De Herstelbank heeft in haar jongste jaarverslag een uitvoerige beschouwing aan de winstfinanciering gewijd, waarbij de kapitaalmarkt er niet al te best is afgekomen. De bank toont zich voorstandster van de winstfinanciering en acht de functie van de allocatie door de ondernemingen zelf doelmatiger dan door het prijsmechanisme van de kapitaalmarkt. Wij kunnen op deze plaats het pleidooi van de bank slechts signaleren. Alleen vragen wij ons af, of de analyse uitgaat van de werking van de kapitaalmarkt zoals hij zou kunnen zijn of van de huidige constellatie. Is dit laatste het geval dan moet toch worden opgemerkt, dat de tegenwoordige kapitaalmarkt reeds ernstig door de winstfinanciering is aangetast en derhalve niet als vergelijkingsmaatstaf mag dienen.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1960	H. & L. 1961	7 april 1961	14 april 1961
Algemeen	395	484—391	474	473
Intern. concerns	564	677—555	682	662
Industrie	329	437—331	431	426
Scheepvaart	176	223—177	211	209
Banken	220	246—218	241	245
Handel enz.	149	185—150	182	183

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.	29 dec. 1960		
Kon. Petroleum	f. 123,10		f. 154,50 f. 153,90
Philips G.B.	1.183 $\frac{3}{4}$		1.166 1.172 $\frac{1}{2}$
Unilever	785		896 894
Hoogovens, n.r.c.	789		1.122 1.127
A.K.U.	486 $\frac{1}{2}$		518 514
Kon. Ned. Zoutind., n.r.c.	1.035		1.495 1.460
Zwanenberg-Organon	870		1.110 1.149
Rotterd. Droogdok	467		600 585
Robeco	f. 237		f. 252,50 f. 253,50
Amsterd. Bank	392		395 404 $\frac{1}{2}$

New York.			
Dow Jones Industrials	616		634 694
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,20		4,02 3,98
Aand.: internationalen a)	2,80		2,49
lokale a)	3,38		2,99
Disconto driemaands schatkist- papier	1,50		$\frac{3}{4}$ $\frac{11}{16}$

a) Bron: Veertiendaags beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

Het nog al maar snel toemen van het aantal abonnees van het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-orgaan, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling.

Vraagt toezending van gratis proefnummer.

★

Abonnementen (per jaar f. 19,—; p. kwartaal f. 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

HET STAATSBEDRIJF DER PTT

heeft bij het Bureau Sociografie van de hoofddirectie Financiële en Economische Zaken plaatsingsmogelijkheden voor

enkele academici

met sociografische of sociologische specialisatie, voor werkzaamheden op het terrein van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek t.b.v. het Staatsbedrijf.

Het salaris is afhankelijk van leeftijd en voorpraktijk.

Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige inlichtingen te richten aan de hoofddirecteur Financiële en Economische Zaken, Centrale Directie der PTT, Kortenaerkade 12 te 's-Gravenhage.

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 31 maart 1961

Kas, Kassiers en Dag-geldleningen . . . f	87.712.385,21	Kapitaal f	55.000.000,-
Nederlands		Reserve „	40.000.000,-
Schatkistpapier . . .	379.400.000,-	Deposito's op Termijn „	628.932.425,01
Ander Overheidspapier „	82.037.514,45	Crediteuren „	834.378.103,15
Wissels „	26.845.584,96	Geaccepteerde Wissels „	6.476.186,76
Bankiers in Binnen- en Buitenland	252.141.127,42	Door Derden	
Effecten, Syndicaten en Waarden „	78.564.466,13	Geaccepteerd	97.909,08
Prolongaties en Voorschotten tegen Effecten „	54.326.772,07	Overlopende Saldi en Andere Rekeningen „	36.945.436,12
Debiteuren „	628.899.775,57		
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	6.902.434,31		
Gebouwen „	5.000.000,-		
	<u>f 1.601.830.060,12</u>		<u>f 1.601.830.060,12</u>

Efficiency

bespoedigt uw contacten met gegadigden.

Indien uw telefoonnummer in uw annonce moet

worden opgenomen, vermeld dan tevens het **NETNUMMER**

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

Jong bedrijfsjurist / belastingkundige,
ruime praktijkervaring, **ZOEKT STAFFUNCTIE** in onderneming, waar mogelijkheid tot verdere ontplooiing bestaat. Brieven no. E.-S.B. 25-1, postbus 42, Schiedam.

N.V. KONINKLIJKE ZWANENBERG-ORGANON

gevestigd te Oss.

Uitgifte

van

nom. f. 3.332.000.- gewone aandelen aan toonder

in stukken groot nominaal f. 1.000.-
voor de helft gerechtigd tot het dividend over het boekjaar 1961 en ten volle tot het dividend over de volgende boekjaren

tot de koers van 500 pCt.

uitsluitend voor houders van claims van de thans uitstaande gewone aandelen in de verhouding van een nieuw gewoon aandeel van nom. f. 1.000.- op 8 oude gewone aandelen

en van

nom. f. 15.000.000.- 4½ pCt. 20-jarige obligatiën

in stukken groot nominaal f. 1.000.- aan toonder

tot de koers van 100 pCt.

De lening is à pari aflosbaar op 1 Mei van de jaren 1967 tot en met 1981, en wel in 15 jaarlijkse termijnen, elk groot f. 1.000.000.-.

Vervroegde gehele of gedeeltelijke aflossing is vanaf 1 Mei 1971 toegestaan, doch uitsluitend op 1 Mei van ieder jaar, en wel in de jaren 1971 t/m 1975 à 101¼ % en gedurende de verdere looptijd à 101 %.

Ondergetekende bericht, dat zij op

Woensdag, 26 April 1961

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

de inschrijving openstelt op bovenstaande uitgiften bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Nijmegen**, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte d.d. 17 April 1961.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het jaarverslag over het boekjaar 1960 zijn ten kantore van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam, 17 April 1961.

AMSTERDAMSCH E BANK N.V.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

Middelgrote te Den Haag gevestigde in concernverband samenwerkende levens- en schadeverzekeringsmaatschappijen vragen een

jong jurist

en een

jong econoom

die op een te vormen directiesecretariaatsafdeling zullen worden geplaatst.

Tot de taak van deze afdeling zal naast algemeen secretariaatswerk behoren het behandelen van alle problemen, waarvoor de gevraagde krachten op grond van hun opleiding geacht moeten worden diepergaande kennis en/of belangstelling te hebben.

Ervaring in het verzekeringsbedrijf of in een soortgelijke functie is niet vereist, wel wordt van beide functionarissen verwacht, dat zij zich tot leidinggevende krachten zullen ontplooiën en de Directie van een groeiend bedrijf behoorlijk ter zijde zullen kunnen staan.

Brieven onder letters E.I.K. aan Nijgh & van Ditmar. Adv.-bur., Noordeinde 49, Den Haag.

Klynveld, Kraayenhof & Co.

accountants

hebben bij verschillende hunner vestigingen plaatsingsmogelijkheid voor:

▶ jonge economen

die het voornemen hebben de accountantsstudie aan te vangen dan wel reeds daartoe zijn overgegaan.

Voor het volgen van de colleges wordt voldoende tijd beschikbaar gesteld.

Naast werkzaamheden in de algemene accountantspraktijk bestaat de mogelijkheid tot specialisatie in organisatievraagstukken.

Schriftelijke sollicitaties worden gaarne ingewacht aan het kantooradres:

TESSELSCHADESTRAAT 18 - AMSTERDAM-W.

D. HUDIG & CO

Ao. 1825

MAKELAARS IN ASSURANTIËN

ROTTERDAM

Telefoon 139360
Telex 21103

Wijnhaven 23
Postbus 518

VAN DER HOOP, OFFERS & ZOON

Ao. 1807

BANKIERS

ROTTERDAM

Telefoon 114620
Telex 22199

Westersingel 88
Postbus 502

NMB-BELEGGENGSBOEKJES

vormen voor de zakenman én voor de particulier een goede en veilige belegging van (tijdelijk) vrijkomende middelen.

PERSOONLIJKE LENINGEN

daarentegen bieden een goede mogelijkheid gelden te verkrijgen welke nodig zijn voor aanschaffingen in de particuliere sfeer.

Vraagt inlichtingen bij een van de 148 vestigingen in Nederland van de

**NEDERLANDSCHE
MIDDENSTANDBANK N.V.**

Hoofdkantoor: Amsterdam, Herengracht 580

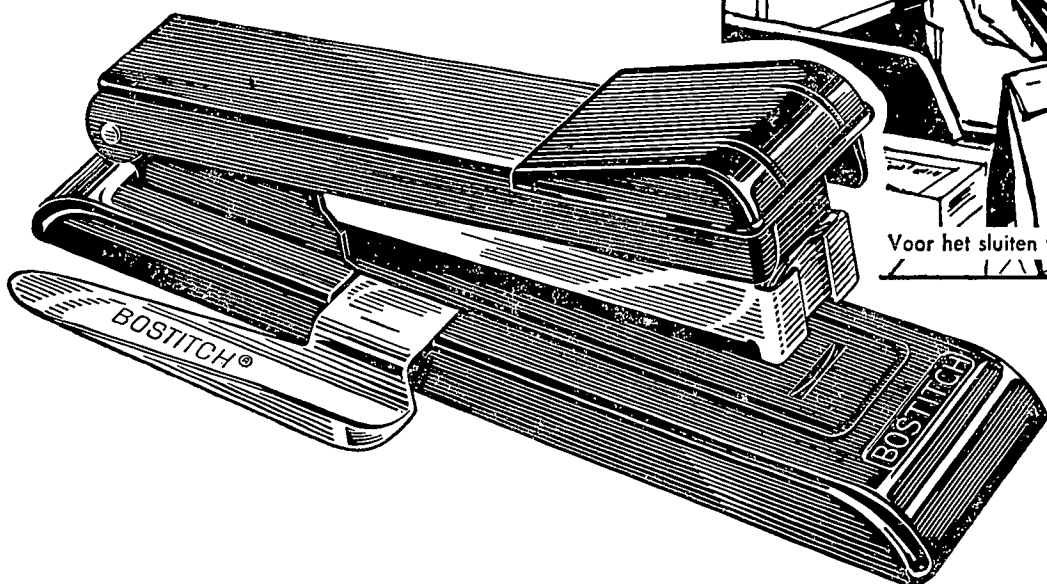
Mb 34

Voor het hechten van papieren.

Voor het sluiten van zakjes.

HET hechtapparaat voor het moderne kantoor!

De BOSTITCH B8 kantoorhechtmachine, met handige nietjes-wipper

Hechten met de BOSTITCH B8, met handige nietjes-wipper, gaat sneller en is steviger dan het gebruik van de ouderwetse paperclips, die bovendien een stapel papieren in de linkerbovenhoek meer dan twee maal zo dik maken. En — wat bij elkaar hoort, blijft ook bij elkaar!

Het verwijderen van nietjes is heel eenvoudig, want dit sierlijke hechtapparaat is voorzien van een nietjes-wipper. Hiermede kunt U aan elkaar gehechte papieren ook weer heel gemakkelijk los maken en hergroeperen.

Bruikbaar op zo vele manieren, als hecht tang of — als U het voetstuk van de B8 geheel openklapt — als tacker om b.v. papieren op een bord of aan de wand te bevestigen.

Vraagt Uw kantoorboekhandelaar om zo'n handige BOSTITCH B8. Mocht hij ze niet in voorraad hebben vraag ons dan even om adressen van leveranciers in Uw woonplaats.

Voor het verwijderen van nietjes.

Voor tacken.

BOSTITCH
hechtmachines en hecht nietjes

hechten beter — hechten sneller

Alleen-importeur:
DEKKER-VERPAKKING N.V.
W. Fenengastraat 21, Amsterdam
Tel. 59765 (4 lijnen)

* gedeponeerd handelsmerk